

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยชิ้นนี้มีแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

- แนวคิดเรื่องการวิพากษ์
- แนวคิดเรื่องพื้นที่สาธารณะ
- แนวคิดเกี่ยวกับอินเทอร์เน็ต ชุมชนออนไลน์ และเว็บบอร์ด
- แนวคิดการตรวจสอบและควบคุมสื่อจากสังคม

แนวคิดเรื่องการวิพากษ์

ความหมายเกี่ยวกับคำศัพท์คำว่า "ทฤษฎีวิพากษ์" ได้รับการให้นิยามความหมายโดย Max Horkheimer ซึ่งเป็นนักสังคมศาสตร์ Frankfurt School ในความเรียงของเขาปี 1937 เรื่อง Traditional and Critical Theory (ทฤษฎีวิพากษ์และทฤษฎีแบบจารีต) และได้ถูกนำมาสนทนาอย่างละเอียดภายใต้หัวข้อ critical theory (Frankfurt School)¹

นั่นหมายความว่า ทฤษฎีวิพากษ์ (Critical theory) เป็นทฤษฎีทางสังคมที่ปรับเปลี่ยนไปสู่การวิจารณ์และการเปลี่ยนแปลงสังคม ซึ่งในทางตรงข้ามกับทฤษฎีแบบจารีต (traditional theory) ที่มุ่งเพียงทำความเข้าใจและอธิบายสังคมเท่านั้น

Horkheimer ต้องการแยกแยะทฤษฎีวิพากษ์ออกมา ในฐานะรูปแบบที่สูงสุดของการปลดปล่อยอย่างเป็นอิสระจากทฤษฎีมาร์กซิสม์ ทั้งจากแบบจำลองทางวิทยาศาสตร์ที่ถูกนำเสนอโดยลัทธิปฏิฐานเชิงตรรกะ (logical positivism) และจากสิ่งที่เขาและเพื่อนร่วมงานรับรู้ ในฐานะที่เป็นลัทธิปฏิฐานแอบแฝง (covert positivism) และลัทธิอำนาจนิยมของลัทธิมาร์กซ์ออร์ทอด็อกซ์ รวมถึงลัทธิคอมมิวนิสต์

ด้วยแก่นของแกนความคิดนี้เอง ที่ทำให้ทฤษฎีวิพากษ์ทางสังคมถูกเพ่งเล็งไปที่ทั้งหมดของสังคม ในลักษณะที่ชี้เฉพาะทางประวัติศาสตร์ของมัน นั่นคือ ในทางที่มันกลายเป็นการเตรียมอันหนึ่งเพื่อวัตถุประสงค์ที่เจาะจงในช่วงเวลาดังกล่าว และนั่นได้ไปบูรณาการทฤษฎีต่างๆทางสังคมศาสตร์ที่สำคัญหลายหลากเอาไว้ ซึ่งจะช่วยให้ทำความเข้าใจมิติต่างๆ ที่มี

¹ สมเกียรติ ดั้งโม, ทฤษฎีวิพากษ์สังคม-ทฤษฎีวิพากษ์วรรณกรรม [ออนไลน์], 14 มกราคม 2552. แหล่งที่มา <http://bookgang.net/paper/227>

ความสำคัญต่อสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มิติทางเศรษฐศาสตร์, สังคมวิทยา, ประวัติศาสตร์, รัฐศาสตร์, มานุษยวิทยา, และจิตวิทยาเอาไว้ด้วยกัน²

ปรัชญาพื้นฐานหลักของทฤษฎีวิพากษ์คือ กระบวนการแสวงหาความจริงหรือที่เราเรียกว่า “วิภาษวิธี” (Dialectic) ซึ่งพบว่าเป็นกระบวนการแสวงหาความจริงที่ตรงข้ามกับแนวคิดแบบกำหนดนิยม (determinism) วิภาษวิธีหมายถึงการอธิบายลักษณะความสัมพันธ์แบบกำหนดซึ่งกันและกันระหว่างสิ่ง 2 สิ่ง เช่น ความสัมพันธ์ระหว่าง สังคม กับ สื่อมวลชน ว่าทั้งสองส่วนมีส่วนเกี่ยวข้องและส่งเสริมกันอย่างไร นอกจากนั้นยังเป็นการต่อสู้กันทางความหมายเพื่อให้ได้ความเป็นจริงมากที่สุดและมีการเปลี่ยนแปลงความหมายของความเป็นจริงไปตามแต่ละช่วงเวลา

“ความจริง” เป็นสิ่งที่มนุษย์แสวงหามาตลอด เชื่อกันว่า “ความจริง” คือสิ่งสำคัญที่จะทำให้สังคมนี้มีความสุข และยังเชื่ออีกว่าผู้ที่หาค่า “ความจริง” ได้ ก็คือมนุษย์นั่นเอง ความเชื่อที่ว่ามนุษย์สามารถแสวงหาความจริงได้นั้นเป็นความคิดที่อยู่ในช่วงยุคแห่งความสำเร็จทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งเชื่อว่ามนุษย์มีสติปัญญามากพอที่จะบรรลุถึงความจริงบางอย่างได้ ดังนั้นสัญญาติญาณการค้นหาคำความจริงจึงเป็นเหมือนสิ่งที่ติดตัวมนุษย์มาช้านาน

นักปรัชญาคนแรกที่ได้แสดงทรรศนะเกี่ยวกับความเป็นจริง (Reality) คือ เฮราคลิตัส (Heraclitus)^{3*} ว่าเป็นสิ่งที่มีการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา และการเคลื่อนไหวนี้เองเกิดมาจากความขัดแย้งซึ่งเป็นไปตามหลักวิภาษวิธี

นักปรัชญาคนต่อมาคือ เพลโต (Plato) ที่ได้กล่าวไว้ในหนังสือ Republic ว่า วิภาษวิธีเป็นวิธีที่จะนำไปสู่สิ่งที่เรียกว่าสัจจะ โดยเขาเชื่อว่าการโต้แย้งทางความคิด ระหว่างสิ่งที่สนใจกับสิ่งที่ตรงข้ามกันจะนำไปสู่ข้อเท็จจริงได้

แม้ว่าต่อมา อริสโตเติล (Aristotle) จะไม่เห็นด้วยกับวิธีการของเพลโต เพราะเขาเชื่อว่าวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ที่ต้องใช้การสังเกตที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความน่าจะเป็นเพื่อหาข้อสรุปนั้นจะเป็นวิธีการที่ดีกว่า แต่เราจะเห็นจุดร่วมว่ายังเป็นการโต้เถียงทางความคิด เพียงแต่ของอริสโตเติลจะเป็นการตั้งสมมติฐานว่าเมื่อมีความขัดแย้งจะต้องมีด้านหนึ่งผิดและพยายามนำความน่าจะเป็นเข้ามาใช้ไม่ใช้การถกเถียงกันแต่เพียงอย่างเดียว

² สมเกียรติ ตั้งนโม, ทฤษฎีวิพากษ์สังคม-ทฤษฎีวิพากษ์วรรณกรรม [ออนไลน์], 14 มกราคม 2552. แหล่งที่มา <http://bookgang.net/paper/227>

* เฮราคลิตัสเป็นที่รู้จักกันในปรัชญาของความเปลี่ยนแปลงที่เป็นศูนย์กลางของจักรวาล และวจนศาสตร์ (Logos) เป็นพื้นฐานของทุกสิ่งทุกอย่าง ในปัจจุบันเฮราคลิตัสมีชื่อเสียงว่าเป็นผู้มีอิทธิพลต่อฟิสิกส์นิวตันในปรัชญาของ space และ time จากประโยค “ท่านไม่สามารถจะก้าวลงไปในแม่น้ำเดียวกันเป็นครั้งที่สอง เพราะแม่น้ำสายอื่นไหลมาสู่ตัวท่าน” ข้อมูลจาก (วิกิพีเดีย :2552)

เมื่อถึงกลางศตวรรษที่ 19 นักปรัชญาชาวเยอรมันคนสำคัญนามว่า เฮเกิล (G.W.F. Hegel) ได้รื้อฟื้นความคิดของเขาไคลต์สและเพลโตขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง โดยเฮเกิลเชื่อว่า ทุกอย่างในจักรวาลมีลักษณะเป็นกระบวนการต่อเนื่อง (process) ซึ่งเกิดมาจากการสังเคราะห์ขององค์ประกอบของสิ่งที่ตรงข้ามกัน กล่าวคือ เป็นการรวมความต่างของสองสิ่งเพื่อให้เกิดสิ่งใหม่เป็นสิ่งที่สามนั่นเอง

คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) ผู้ที่เป็นต้นแนวคิดของทฤษฎีวิพากษ์ ได้รับเอาแนวคิดของเฮเกิลมาใช้ เพียงแต่มาร์กซ์นำกฎของการปฏิเสธมาปรับเปลี่ยนจากที่อยู่ในระดับจิตหรือความคิดมาเป็นการวิเคราะห์สภาพความเป็นจริงในระดับสังคม

วิพากษ์ หมายถึง พิจารณาตัดสิน (Investigate) วิจารณ์ หมายถึงการให้ข้อคิดเห็นต่อสิ่งที่เป็นวรรณกรรม ไคร์ครวญ ตริกตรอง (Criticize) จะใช้ความหมายใกล้เคียงกันจึงมักจะใช้สองคำนี้คู่กัน วิพากษ์วิจารณ์ ซึ่งหมายถึงพูดแสดงความคิดเห็น ตีชม

ทฤษฎีวิพากษ์สังคม เรื่องทฤษฎีวิพากษ์สังคมได้รับสืบทอดมาจากการใช้ศัพท์คำว่า critique ของ Kant (คริสต์ศตวรรษที่ 18) และ Marx (คริสต์ศตวรรษที่ 19) เช่นในเรื่อง Critique of Pure Reason(2) ของ Kant, และความนึกคิดของ Marx เกี่ยวกับงานของเขาเอง ดังใน "the critique of political economy"

คำว่า Critique สำหรับ Kant หมายถึง การสำรวจและเห็นถึงข้อจำกัดต่างๆ ของความสมบูรณ์เกี่ยวกับอำนาจ (ความสามารถ) แบบฉบับ หรือเนื้อหาของความรู้โดยเฉพาะอย่างยิ่งผ่านการสำรวจถึงข้อจำกัดต่างๆ ที่ถูกกำหนดโดยแนวคิดเบื้องต้น แนวคิดที่ไม่อาจลดทอน (หรือทำให้ง่ายลงได้) ในการใช้ประโยชน์จากความรู้นั้น

การคิดเชิงวิพากษ์ (Critical Thinking) หรือ การคิดอย่างมีวิจารณญาณนั้น จะเป็นส่วนช่วยให้การถกเถียงและแสดงความคิดเห็นในเว็บบอร์ดเป็นไปในทิศทางที่ดี ไม่เกิดข้อคิดเห็นขยะ ไร้เหตุผล เต็มไปด้วยอคติ และที่สำคัญที่สุดจะก่อให้เกิดข้อสรุปที่มีประโยชน์นั่นเอง

ความหมายและแนวคิดของ “การวิพากษ์”

หากพิจารณาตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 จะพบว่าความหมายของคำว่า “วิพากษ์” นั้นค่อนข้างกระชับ คือ “การพิจารณาตัดสิน” หากไม่ได้พิจารณาลงไปอย่างลึกซึ้ง จะพบว่ามีความหมายคล้ายคลึงกับคำว่า วิจารณ์และวิจารณ์

คำว่า “วิพากษ์” มีความหมายในบริบทว่า “การพิจารณาตัดสินเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยทำทนายโต้แย้งเหตุผลที่นำมากล่าวอ้าง การทำทนายดังกล่าวนี้ เนื่องจากความสงสัย (Curiosity) และความไม่น่าเชื่อถือ (Doubt) ว่าข้ออ้างนั้นเป็นจริง อันจะนำไปสู่การพิจารณาสมมติฐานอีกครั้งหนึ่ง”

วิพากษ์ มีรากศัพท์มาจากภาษากรีกว่า “Krinein” หมายถึง “การแบ่งแยกและการเลือก” ซึ่งโดยนัยจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า การกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จะมีได้ต้องมีคุณลักษณะของการมีสติ มีจิตสำนึกครอบครองความคิดด้วยการไตร่ตรอง มีการตั้งคำถามและมีการค้นหาความจริง

วิจารณ์ หมายถึง “การตัดสินสิ่งที่กำลังพิจารณา” เช่น การวิจารณ์ภาพยนตร์ หรือ วิจารณ์ผลงานต่างๆ การที่จะเป็นผู้วิจารณ์ที่ดีได้นั้น จะต้องมีความรู้ ความเข้าใจในทฤษฎีหลักการและมีประสบการณ์ในสิ่งที่จะวิจารณ์เป็นอย่างดี

วิจารณ์ญาณ มีความหมาย ในเรื่องของปัญญาที่สามารถรู้ หรือให้เหตุผลที่ถูกต้องได้ วิจารณ์ญาณเกิดจากการคิดใคร่ครวญเรื่องหนึ่งเรื่องใดโดยไม่จำเป็นต้องเกิดการโต้แย้ง เช่นเดียวกับความคิดเชิงวิพากษ์ ผู้วิพากษ์ที่ดีควรจะเป็นผู้ที่มีวิจารณ์ญาณที่ดีด้วย

ส่วนความหมายของคำว่า “ความคิดเชิงวิพากษ์” (Critical Thinking) นั้นมีนักวิชาการ⁴ กล่าวไว้ว่าการคิดเชิงวิพากษ์หมายถึง ความตั้งใจที่จะพิจารณาตัดสินเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยการไม่เห็นสอดคล้องตามข้ออ้างที่เสนอแต่จะตั้งคำถามท้าทาย หรือข้อโต้แย้งนั้น เพื่อเปิดแนวทางการคิดออกสู่ทางต่างๆ ที่แตกต่าง อันจะนำไปสู่การแสวงหาคำตอบที่สมเหตุสมผลมากกว่า ข้ออ้างเดิม

การคิดเชิงวิพากษ์ มาจากภาษาอังกฤษคือ Critical Thinking สำหรับใช้คำภาษาไทย มีผู้ใช้คำที่แตกต่างกันออกไป เช่น การคิดเชิงวิพากษ์⁵ การคิดวิพากษ์วิจารณ์⁶ หรือ การคิดวิเคราะห์วิจารณ์⁷ เป็นต้น สำหรับในการศึกษาคำนี้ จะใช้คำว่า “การคิดเชิงวิพากษ์”

การคิดเชิงวิพากษ์ คือ ศิลปะแห่งการวิเคราะห์และประเมินการคิดด้วยแนวคิด ที่มุ่งไปสู่การปรับปรุงวิธีคิดของตนเองให้ดีขึ้นเรื่อยๆ หรือ อาจกล่าวได้ว่า การคิดเชิงวิจารณ์ญาณ คือ การชี้นำด้วยตนเอง, การทำให้มีวินัยด้วยตนเองและการคิดแบบปรับแก้ไขตนเอง การคิดเชิงวิจารณ์ญาณต้องการมาตรฐานมุ่งสู่ความเข้มงวดและระมัดระวัง, การคิดเชิงวิจารณ์ญาณจะช่วยให้การติดต่อสื่อความและเพิ่มความสามารถในการแก้ปัญหาที่มีประสิทธิภาพ ช่วยนำไปสู่ความ

⁴ เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. การคิดเชิงวิพากษ์. (กรุงเทพฯ : ชัดเชส มีเดีย, 2544). หน้า12.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

⁶ พะยอม ศรีสมัย, “การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความคิดวิจารณ์ญาณ ความคิดสร้างสรรค์ และความสามารถในการใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ในการแก้ปัญหา ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาสาขาวิชาวิชาการวัดผลและวิจัยการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2551).

⁷ เรื่องเดียวกัน

มุ่งมันที่จะเอาชนะการคิดแบบถืออัตตา (egocentrism) และการคิดแบบถือพวก (sociocentrism) ที่มีติดตัวมาโดยธรรมชาติตั้งแต่เกิด⁸

ยิ่งไปกว่านั้นความเป็นอิสระเชิงปัญญา (Autonomy) แทน การว่าตามกันเชิงปัญญา ซึ่งหมายถึงการควบคุมความเชื่อ, คุณค่า, และการลงความเห็นของตนเองได้อย่างมีเหตุผล การคิดเชิงวิจารณ์ญาณที่เป็นอุดมคติคือการเรียนรู้และการคิดด้วยตนเองเพื่อให้ควบคุมกระบวนการผลิตของตนเองได้ ในการนี้จะต้องมีการวิเคราะห์และประเมินความเชื่อของตน บนพื้นฐานของเหตุผลและหลักฐานถาม เมื่อมีเหตุผลที่จะถาม เชื่อ เมื่อมีเหตุผลที่เชื่อถือได้ และเห็นตาม เมื่อมีเหตุผลที่เห็นตาม และมีความเชื่อมั่นในเหตุผลเชิงปัญญา แทน ความไม่เชื่อในเหตุผล/หลักฐาน เชื่อมั่นว่าในระยะยาวแล้ว ผลประโยชน์ในระดับสูงของบุคคลและของมวลมนุษย์ทั้งปวงจะเกิดจากการมีเหตุมีผลที่เสรีที่สุดโดยการสนับสนุนให้คนลงความเห็นหรือหาข้อสรุปของตนด้วยความรู้ที่มีเหตุผลได้เอง, เชื่อมั่นว่าด้วยการปมเพาะ เราสามารถเรียนรู้วิธีคิดได้ด้วยตนเอง สามารถมีแ่งคิดที่มีเหตุผลได้เอง สามารถลงความเห็นและข้อสรุปที่มีเหตุผลได้เอง สามารถคิดอย่างปะติดปะต่อได้อย่างมีตรรกะ สามารถโน้มน้าวระหว่างกันเองด้วยเหตุผล และสุดท้ายกลายเป็นคนมีเหตุผลได้ทั้งๆ ที่มีอุปสรรคฝังลึกอันเป็นธรรมชาติของจิตใจมนุษย์และของสังคม

ส่วนสำคัญของการคิดเชิงวิพากษ์คือการให้เหตุผลที่จะสนับสนุนความคิดนั้นๆ และเราจะพบว่าการอ้างเหตุผลที่ดีก็จะนำไปสู่ข้อสรุปที่ดีและมีประโยชน์ด้วยเช่นกัน ทำให้ข้อโต้แย้งต่างๆ ที่เกิดจากการวิพากษ์ไม่ไร้สาระหรือถูกเบี่ยงประเด็นนั่นเอง

การอ้างเหตุผล (Argumentation)^{9*}

การอ้างเหตุผล ประกอบด้วย เหตุผล (Reason) ข้อเสนอ (argument) และ ข้ออ้างหรือข้อสนับสนุน (premise) ซึ่งการอ้างเหตุผลนั้นเป็นการนำเอาข้อมูลอื่นๆ มาเพิ่มเติมเพื่อยืนยันและพิสูจน์ความเป็นจริงของข้อสรุปและข้อเสนอนั้นๆ ให้นำเชื่อถือมากขึ้น ซึ่งข้อสรุปและข้อเสนอนั้นๆ ก็จะเป็นหลักฐานหรือสมมติฐานของข้อโต้แย้งในประเด็นอื่นๆ ต่อไปได้

ข้อสนับสนุนเป็นความพยายามพิสูจน์ด้วยเหตุผลหรือหลักฐาน แล้วนำไปสู่ข้อสรุป (Conclusion) ที่ต้องการ ข้อสนับสนุนนี้แตกต่างจากการใช้อารมณ์ หรือการใช้แนวคิดด้านเดียว เพราะข้อสนับสนุนเหล่านี้เป็นการใช้เหตุผลที่เป็นเหตุเป็นผล มีระบบระเบียบ และมีน้ำหนัก นำเชื่อถือ หรืออย่างน้อยที่สุดก็ต้อง “ฟังขึ้น”

⁸ เดชา บุญค้ำ, "การคิดเชิงวิจารณ์ญาณ (Critical Thinking) คืออะไร?" โครงการร่วม "กู่ชาติ" ด้วยการณรงค์เผยแพร่ให้มีการสอนวิชาการคิดเชิงวิจารณ์ญาณในโรงเรียนและมหาวิทยาลัย. (2551): 1.

* แปลและเรียบเรียงจาก <http://philosophy.hku.hk/think/arg/>

เนื่องจากการอ้างเหตุผลนั้นคือความพยายามในการนำเสนอหลักฐาน หรือข้อสนับสนุน ต่อข้อเสนอ-ข้ออ้างหนึ่ง (Claim) argument จึงมักบรรจุไปด้วยคำ อาทิ เพราะฉะนั้น ฉะนั้น ดังนั้น ผลที่สุดก็คือ (therefore, thus, hence, consequently, so) ก่อนที่จะถึงส่วนที่เป็นข้อสรุป

เช่นเดียวกัน เรามักพบคำ เพราะว่า เนื่องจาก (Because, inasmuch as, since, for the reason that) อยู่ในข้อสนับสนุน (premise) อยู่เสมอ ซึ่งการค้นพบคำเหล่านี้เป็นเสมือน ตัวบ่งชี้ในการค้นหาข้อสรุปของการอ้างเหตุผลนั้นๆ ซึ่งมักจะปรากฏในตอนท้ายสุดของการแสดง ความคิดเห็นหรือให้ข้อมูลนั้นเช่นกัน

เหตุผลหรือหลักฐานที่นำมาใช้ยืนยันความเชื่อ แบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ ความรู้ เดิมซึ่งเป็นหลักฐานจากสิ่งที่ยอมรับกันอยู่แล้วว่าจริง กับประสบการณ์ซึ่งเป็นหลักฐานจากสิ่งที่เรา รับรู้และตรวจสอบโดยประสาทสัมผัส จากหลักฐานที่แตกต่างกัน 2 ประเภทนี้เมื่อนำมาใช้จึงเกิด เป็นการอ้างเหตุผลที่แตกต่างกัน 2 วิธี คือ

1. นิรนัย (Deduction) คือ การอ้างเหตุผลที่อาศัยหลักฐานจากความรู้เดิมหรือ ความจริงทั่วไปซึ่งเป็นที่ยอมรับ เช่น แดงเป็นลูกของดำ แดงเป็นผู้ชาย ซึ่งเป็นการอ้างเหตุผลจาก ข้ออ้างที่เป็นความจริงอย่างแน่นอนตายตัวที่เรียกว่าความจริงทั่วไป มาสนับสนุนหรือยืนยัน ความเป็นจริงของข้อสรุปที่มีลักษณะเป็นความจริงเฉพาะ ดัดลีนจากสมเหตุสมผล (valid) และ ไม่สมเหตุสมผล (invalid)

2. อุปนัย (Induction) คือ การอ้างเหตุผลที่ข้ออ้างได้หลักฐานมาจากข้อเท็จจริง (Fact) ที่ถือว่าเป็นความจริงเฉพาะที่ได้มาจากความจริงบางส่วน แล้วนำไปสนับสนุนข้อสรุปส่วนที่เป็น ความจริงทั่วไป (Truth) ที่ถือว่าเป็นความจริงของสิ่งทั้งหมด แต่ข้อสรุปส่วนมากจะเป็นข้อสรุป ที่มีน้ำหนักเกินข้ออ้างอยู่มาก โดยจะดัดลีนจากความน่าเชื่อถือว่าน้อยหรือมาก

การอ้างเหตุผลที่ดี (Good argument)

การอ้างเหตุผลที่ดี(Good argument) จะช่วยความคิดของเราที่นำเสนอ นั้นได้รับการ ยอมรับได้ง่ายขึ้น การอ้างเหตุผลที่ดีนั้นจำเป็นต้องหาหลักฐานที่ดีและเหมาะสมมาสนับสนุน ความคิด โดยหลักฐานที่ดีนั้นจะต้องมีความสัมพันธ์กับข้อสรุป

ลักษณะของการอ้างเหตุผลที่ดี

1. การอ้างเหตุผลที่ดีจะต้องใช้หลักฐานที่เป็นความจริง
2. การอ้างเหตุผลที่ดีจะต้องใช้เหตุผลที่สมเหตุสมผลและมีน้ำหนัก
3. ข้อสนับสนุนของการอ้างเหตุผลที่ดีจะต้องไม่เบี่ยงประเด็นคำถาม

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
ห้องสมุดงานวิจัย
วันที่ 7 ก.พ. 2555
เลขทะเบียน..... 219205
เลขเรียกหนังสือ.....

4. ข้อสนับสนุนของการอ้างเหตุผลที่ดีจะต้องนำเชื่อถือ เป็นไปได้ และ ตรงประเด็น นอกจากนั้นยังสามารถสรุปได้ว่าตัวกีดขวางการคิดเชิงวิพากษ์¹⁰ ได้แก่

- การถืออัตตา (Egocentrism) การคิดที่ใช้ตนเองเป็นที่ตั้ง เช่น คิดว่า ทุกคนต้องชอบภาพยนตร์เรื่องนี้แน่เพราะตนเองชอบ

- การถือพวก (sociocentrism) การคิดที่ถือกลุ่มเป็นที่ตั้ง เช่น ไทยชกมวยไทยได้ดีกว่าทุกชาติ หรือคนไทยเป็นชนชาติที่ยิ้มแย้ม

- ใช้ข้อสรุปที่ไม่มีหลักฐานสนับสนุน (Unwarranted assumption) คิดว่าสิ่งที่ตนอ้างหรือเชื่อนั้นเป็นจริงทั้งๆ ที่ไม่มีหลักฐานที่เชื่อถือได้ใดๆ มารองรับ

- การคิดที่ผูกโยง (Relativistic thinking) คิดว่าความจริง “เป็นเพียงความเห็น” ดังนั้นสิ่งที่ทุกคนมีความเห็นว่าจริงจะต้องเป็นจริง หรือการเชื่อว่าแขกทุกคนเจ้าเล่ห์เพราะไม่เช่นนั้นจะมีคำพังเพยว่า “ถ้าเห็นงูกับแขกให้ตีแขกก่อน” ได้อย่างไร

- การคิดตามใจอยากให้เป็น (Wishful thinking) เชื่อว่าสิ่งนั้นเป็นความจริงเพราะใจตนปรารถนาอยากให้เป็น

นอกจากนั้นยังพบว่าเหตุผลวิบัติ (Fallacies) 20 ประการ

- การโจมตีเรื่องส่วนตัว (Personal attack) มุ่งโจมตีเรื่องส่วนตัวมากกว่าการพิจารณาเนื้อหาประเด็นที่กำลังอภิปราย

- โจมตีแรงจูงใจ (Attacking the motive): วิพากษ์วิจารณ์จนหาว่าผู้อภิปรายมีสิ่งจูงใจเบื้องหลังในการยกประเด็น มากกว่าที่จะถกเถียงเฉพาะเนื้อหาที่แท้จริงของประเด็น เช่น ประเด็นพระวิหาร

- ดูซิว่าใครกำลังพูด (Look who's talking): รับผิดชอบข้อโต้แย้งหรือข้อกล่าวอ้างโดยแสรังแกลงหรือลวงว่าตนรู้เรื่องนั้นหมดแล้ว

- สองถูกคือหนึ่งผิด (Two rights make a wrong) : พยายามหาเหตุอ้างว่าสิ่งผิดที่ตนว่าถูกนั้นผู้อื่นก็ทำและทำมากกว่า ...จึงถูก

- ยุทธวิธีทำให้เกิดการกลัว (Scare tactics): ยุทธวิธีที่กักเพื่อทำให้คู่โต้เถียงตื่นกลัวจนเชื่อ แทนการให้เหตุผลที่มีหลักฐานถูกต้องชัดเจน เช่น ชูว่าอาจถูกฟ้องศาลปกครองหรือถูกร้องเรียน

- ทำให้เกิดความสงสารหรือสมเพท (Appeal to pity): พยายามปลุกคู่โต้เถียงให้เกิดความรู้สึกน่าสงสารหรือน่าเห็นใจ ทั้งๆ ที่ไม่เข้ากับเรื่องที่กำลังถกเถียงกัน

¹⁰ เดชา บุญค้ำ, "การคิดเชิงวิจารณ์ (Critical Thinking) คืออะไร?" โครงการร่วม "กู้ชาติ" ด้วยการรณรงค์เผยแพร่ให้มีการสอนวิชาการคิดเชิงวิจารณ์ในโรงเรียนและมหาวิทยาลัย (2551): 1.

- พูดด้วยความอยากดัง (Bandwagon argument) ถกเถียงด้วยความ “อยากดัง” อยากหาเสียง หรืออยากเข้ากลุ่มคนมีชื่อเสียงในสังคมมากกว่าที่จะถกเถียงด้วยเหตุผลที่มีหลักฐาน
- การรับหน้าแทน (Straw man) บิดเบือนหรือสร้างแสดงตนแทนคนอื่นเพื่อให้ตนถูกโจมตีแทน
- ตัวหลอกล่อ (Red herring) พยายามเบนความสนใจคู่อภิปรายด้วยการยกเรื่องที่ไม่เข้าประเด็นขึ้นมาแล้วอ้างว่าประเด็นที่ตั้งไว้เดิมได้ตกลงสรุปกันไปเรียบร้อยแล้ว
- ความกำกวม (Equivocation) ใช้คำสำคัญ (key word) ที่มีความหมายหลายนัยในการอภิปรายแล้วพุดนำไปในทางที่ตนต้องการตนกำลังพยายามพิสูจน์อยู่นั้นว่าขอให้ถือเป็นข้อสรุปได้แล้ว
- อ้างอำนาจหรือหน่วยงานไม่ตรงประเด็น (Inappropriate to authority) อ้างพยานอำนาจหรือกฎระเบียบที่เชื่อถือไม่ได้
- อาศัยการไม่รู้ (Appeal to ignorance) อ้างว่าเป็นจริงเพราะไม่เคยมีใครพิสูจน์ได้ว่าไม่จริง หรือกลับกัน
- ใช้ตัวเลือกที่ผิด (False alternative) ยกสิ่งที่ไม่จริงหรือที่ผิดมาใช้เป็นทางเลือก
- คำถาม “อัด” (Loaded question) ตั้งคำถามที่มีข้อสรุปล่วงหน้าที่ไม่ยุติธรรมหรือไม่ได้มีการรับรองโดยถามอัดซ้ำหลายๆ ครั้งด้วยคำถามที่บังคับให้ต้องตอบว่าใช่หรือไม่ใช่
- ต้นเหตุที่น่าสงสัย (Questionable cause) อ้างโดยไม่มีหลักฐานเพียงพอ เช่น อ้างว่าเรื่องหนึ่งเป็นต้นเหตุของอีกเรื่องหนึ่ง
- เร่งรีบวางนัยทั่วไป (Hasty generalization) รีบเร่งวางนัยว่าเป็นเรื่องทั่วๆ ไป ... ไม่เป็นไร ทั้งๆ ที่ประเด็นนั้นล้าเอียงหรืออคติ
- ตลิ่งลื่น (Slippery slope) กล่าวอ้างล่อยๆ ที่ดูเหมือนปราศจากอันตราย แต่ถ้าทำตามนั้นก็จะนำไปสู่ความหายนะ
- การอุปมาที่อ่อน (Weak analogy) อุปมาเปรียบเทียบกับสิ่งที่เทียบกันไม่ได้
- ความไม่คงเส้นคงวา (Inconsistency) การอ้างที่ไม่คงเส้นคงวาหรือการอ้างที่ขัดกันเอง

ความคิดเชิงวิพากษ์นั้นจึงเป็นความคิดที่ครอบคลุมถึงเรื่องของการตัดสินใจเลือก ซึ่งรวมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวิธีการคิดแบบวิพากษ์ด้วยในการมองหาทางเลือกหรือการที่จะตัดสินใจได้นั้น จะต้องมีเกณฑ์ที่จะนำมาใช้ และในเรื่องของวิธีคิดเชิงวิพากษ์นั้นจะพิจารณาไปถึงเกณฑ์นั้นว่าดีหรือไม่ดีอย่างไร ตลอดจนมองหาจุดด้อย ข้อผิดพลาด ข้อบกพร่องอย่างละเอียดถี่ถ้วน นอกจากนี้ความคิดเชิงวิพากษ์ยังรวมไปถึงปัญหาผลเสียหรือผลกระทบที่จะตามมา ภายหลังจากกระบวนการคิด หรือแนวความคิดนั้นๆ ด้วย ความคิดเชิงวิพากษ์จึงมีความสำคัญ

ในฐานะเป็นเครื่องมือทางความคิดที่มีเป้าหมายเพื่อนำไปสู่การค้นหาคำความจริง การเปลี่ยนแปลง พัฒนาเพื่อให้ได้สิ่งที่ดีกว่า ถูกต้อง เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตและสิ่งแวดล้อมรอบๆ มากกว่า หากปราศจากความคิดเชิงวิพากษ์แล้วจะส่งผลต่อสภาพการณ์การดำเนินการ การปฏิบัติหรือการทำงาน เพราะความเชื่อที่มีมาแต่เดิมว่าสิ่งที่เคยดำเนินมาอยู่แล้วนั้นถูกต้องสมบูรณ์ที่สุด นอกจากจะไม่ก่อให้เกิดความคิดริเริ่มใหม่ๆ แล้วยังอาจส่งผลต่อการตัดสินใจที่ผิดพลาดร้ายแรงได้¹¹

ประโยชน์ของ “ความคิดเชิงวิพากษ์”

ในการตัดสินใจที่จะเชื่อหรือปฏิบัติตามเรื่องใดเรื่องหนึ่ง การคิดเชิงวิพากษ์จะมีส่วนเป็นเครื่องมือช่วยในการตัดสินใจที่ถูกต้อง มีเหตุผลและเหมาะสม เนื่องจากได้ไตร่ตรองอย่างรอบคอบก่อนการตัดสินใจแล้ว ความคิดเชิงวิพากษ์จะเข้ามามีบทบาทในการพิจารณาข้อมูลนั้น โดยอาจกล่าวถึงประโยชน์ของความคิดเชิงวิพากษ์เป็นข้อๆ ได้ดังนี้

1. การคิดเชิงวิพากษ์ช่วยสืบค้นความเป็นจริงแทนความเชื่อคล้อยตาม โดยทั่วไปมนุษย์จะถูกหล่อหลอมความคิดและพฤติกรรมจากสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่ในขณะนั้น เชื่อว่าสิ่งที่เป็นอยู่ดีอยู่แล้ว มีความถูกต้องอยู่แล้ว จึงเป็นประเพณีสืบต่อกันมา โดยมีได้พิจารณาความถูกต้องและเหมาะสมไม่มีการตั้งคำถามถึงสิ่งที่เป็นอยู่ ตัวอย่างเช่น ในสังคมสมัยโบราณที่มีทัศนคติเรื่องการมีทาส ซึ่งเป็นไปตามสังคมและสภาพความเป็นอยู่ในขณะนั้นถ้าไม่มีผู้ตั้งคำถามว่า การมีทาสนั้นเหมาะสมหรือไม่ การเลิกทาสก็ยังไม่เกิดและยังคงมีทาสสืบต่อมาถึงปัจจุบัน แต่เนื่องจากมีผู้ตั้งคำถาม โดยไม่คล้อยตามความเชื่อ หรือวิถีของสังคม การเลิกทาสจึงเกิดขึ้น

2. การคิดเชิงวิพากษ์ช่วยให้สังเกตเห็นความแตกต่างท่ามกลางความเหมือน พฤติกรรม ที่เกิดขึ้นประจำ เช่น ชีวิตประจำวัน อาจก่อให้เกิดความเหมือนที่ถูกลืมความสำคัญไปใหม่ที่สุด หากมีการคิดเชิงวิพากษ์ ผู้คิดจะมองกิจกรรมประจำวันที่เกิดขึ้นเหมือนเดิมในมุมมองที่แตกต่าง ช่วยให้เกิดการสังเกต ระมัดระวังก่อนการตัดสินใจ เช่น พนักงานรักษาความปลอดภัยของธนาคารมองเห็นผู้เข้ามาติดต่อธนาคารแต่งตัวสุภาพสวมสูทเรียบร้อย หากคิดโดยไม่มีการวิพากษ์แล้ว คงเห็นเป็นปกติแต่หากมีการคิดในทางตรงกันข้าม การแต่งกายลักษณะดังกล่าวอาจซ่อนอาวุธเข้ามาเพื่อปล้นธนาคารก็ได้ เป็นต้น

3. การคิดเชิงวิพากษ์ช่วยตัดสินใจที่จะเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อหรือไม่ถูกลอกด้วยข้อมูล โลกปัจจุบันเป็นยุคข้อมูลข่าวสาร การมีข่าวสารที่ถูกต้องเหมาะสม และข้อมูลที่บิดเบือนไม่ถูกต้อง มักจะปะปนผสมกันจนแยกออกได้ยาก ตัวอย่างเช่น โฆษณาทางโทรทัศน์ วิทยู และสื่อต่างๆ

¹¹ อนันต์ สิริกุล, “ความคิดเชิงวิพากษ์ = Mode of thinking: critical thinking,” พัฒนาเทคนิคศึกษา 53 (มกราคม-มีนาคม 2548):45.

ประโคนขำว่าผลิตภัณฑ์ชนิดใหม่ที่เพิ่งผลิตออกมาดีกว่าของเดิมมาก แม้มีราคาสูงกว่า หากไม่มีการคิดเชิงวิพากษ์ย่อม ไม่มีการตั้งคำถามว่า ของใหม่นี้ดีกว่าของเก่าจริง หรือว่าดีแค่ไหน ส่งผลต่อการตัดสินใจโดยไม่มีการไตร่ตรองไว้ก่อน ผู้ซึ่งยอมตกเป็นเหยื่อของข้อมูลที่บิดเบือน ถูกหลอก โดยไม่มีการพิจารณาข้อมูลที่ถูกต้อง

4. การคิดเชิงวิพากษ์ช่วยการตัดสินใจตามข้อเท็จจริงแทนอารมณ์ความรู้สึก โดยทั่วไปมนุษย์มักตัดสินใจสิ่งต่างๆจากเหตุการณ์ตามอารมณ์ที่เกิดขึ้นขณะนั้นแทนที่จะตัดสินใจโดยใช้เหตุผลไตร่ตรอง เช่น ชาวลิธที่เพิ่มขึ้น ผู้ฟังมีอารมณ์ร่วมกับเหตุการณ์นั้นๆ มักที่จะตัดสินใจว่า ชาวลิธนั้นเป็นจริงตามอารมณ์ของตน แทนที่จะใช้ความคิดเชิงวิพากษ์ว่าสมควรเชื่อข้อมูลต่างๆ เหล่านั้นหรือไม่ การตัดสินใจที่ปราศจากการคิดเชิงวิพากษ์ มักจะเกิดผลร้ายมากกว่าผลดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับการบริหารประเทศ

5. การคิดเชิงวิพากษ์ก่อให้เกิดการพัฒนาเนื่องจากพิจารณาได้ครบถ้วนไม่บกพร่อง การคิดเชิงวิพากษ์เป็นการคิดในประเด็นของการตั้งคำถามโต้แย้งต่อข้อมูลที่นำเสนอขึ้นมา ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมียุทธศาสตร์ที่ครบถ้วนและครอบคลุม เพื่อการพิจารณาอย่างรอบคอบ ก่อนสรุปหรือตัดสินใจ ดังนั้นการคิดเชิงวิพากษ์จึงส่งผลให้ผู้คิดมีความรอบคอบไม่ขาดตกบกพร่อง ตัวอย่างเช่น การกำหนดนโยบายมักมีปัญหาที่เกิดขึ้นเนื่องจากผู้ตั้งนโยบายขาดการคิดเชิงวิพากษ์ ก่อนการกำหนดนโยบาย นโยบายนั้นๆ จึงอาจไม่เหมาะสมกับผู้ปฏิบัติเลยก็ได้

6. การคิดเชิงวิพากษ์ก่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ เนื่องจากผู้คิดเชิงวิพากษ์มีความกล้าที่จะคิดและหาข้อโต้แย้งได้เป็นแนวความคิดใหม่โดยไม่ปักใจเชื่อสิ่งเดิมที่มีอยู่ การวิพากษ์มีจุดเริ่มต้นอยู่ที่ความสงสัยในความถูกต้องและเหมาะสม ดังนั้นจึงมักจะมีแนวทางใหม่หรือแนวความคิดใหม่ที่เกิดจากการคิดเชิงวิพากษ์เพื่อให้เหมาะสมกับบริบทนั้นๆ ตัวอย่าง เช่น สิ่งประดิษฐ์ที่มีการพัฒนาขึ้นมาได้นั้น ก็เกิดจากการคิดเชิงวิพากษ์ เพื่อหาข้อบกพร่องซึ่งไม่เหมาะสมกับบริบทนั้น เช่น รถยนต์ที่พัฒนาเพื่อให้เดินทางเร็วขึ้น ปลอดภัยมากขึ้น ใช้พลังงานลดลง เป็นต้น

นักวิพากษ์และนักวิทยาศาสตร์ต่างมีความอยากรู้อยากเห็นเหมือนกัน แต่ทั้ง 2 ฝ่ายต่างกันในเรื่องความสนใจในวัตถุไม่เหมือนกัน นักวิพากษ์จะไม่ตัดสินใจสิ่งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ (เสียง ก้อนดิน ไม้ ผึ้ง ฯลฯ) แต่นักวิพากษ์จะวิพากษ์สิ่งที่มีมนุษย์ทำขึ้น เช่น ดนตรี หนังสือ บทความ ภาพยนตร์ ข่าว ฯลฯ ในสิ่งที่มีมนุษย์ทำขึ้น¹²

มนุษย์ไม่ได้สักแต่อยู่ในสิ่งแวดล้อม มนุษย์สร้างเครื่องมือและสถาบันสำหรับการอยู่อาศัย และประเมินค่าในสิ่งที่ตนเองหรือผู้อื่นกระทำ มนุษย์ตอบสนองอย่าง

¹² อรรถพร ปิลันธน์โอวาท , "กรอบทวิภาคีตะวันตก (ค.ศ.1925-2000) กับบริบทไทย," (ทุนวิจัยงบประมาณแผ่นดิน คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2543).

ลักษณะของการวิพากษ์¹³

1. เราจะเรียกปฏิกิริยาโต้ตอบสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าเป็นการวิพากษ์ก็ต่อเมื่อมันก่อให้เกิด “การพูดถึงอย่างเฉพาะเจาะจง” ถ้าเราเพียงแสดงความสนใจต่อสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมา การแสดงความสนใจนั้นก็ไม่ใช่การวิพากษ์

2. นักวิพากษ์มีแนวโน้มที่จะมองการกระทำของมนุษย์ว่าเป็นผลผลิตจากแรงจูงใจ ความต้องการหรือแรงขับอย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าเรารู้ว่าเหตุใดคนจึงทำอย่างที่เขาทำ จะทำให้เรา ประเมินการกระทำของเขาแตกต่างกันไป ตามจุดประสงค์ที่ต้องการ ทำให้นักวิพากษ์เปลี่ยนการ วิพากษ์ของเขาได้

3. นอกเหนือจากความตั้งใจ การวิพากษ์หมายถึงการประเมินค่า ทุกชีวิตเกิดมาต้อง ประเมินสภาพแวดล้อมของตัวเองและตัดสินใจว่าพลังใดจะเป็นพลังเกื้อหนุนต่อการอยู่รอด ของมันและพลังใดเป็นปรปักษ์ต่อการอยู่รอดของมัน

4. มิติด้านการประเมินค่าเป็นมิติที่ต้องการการให้เหตุผล เราอาจจะบอกว่า ไม่ชอบ งานใดๆ ถึงเป็นการแสดงแคร์สนิยมและความชอบ แต่ประโยคที่แสดงรสนิยมและความชอบไม่ใช่ การวิพากษ์วิจารณ์ ต้องมีเหตุผลประกอบด้วยจึงจะเป็นการวิพากษ์ ฉะนั้นการวิพากษ์คือการ ประเมินค่าด้วยความรู้และความเหมาะสม

5. การวิพากษ์จะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเป้าหมายทางสังคม การวิพากษ์เป็นสิ่งที่มุ่ง การกระทำ นั่นคือ พยายามเปลี่ยนสภาพของมนุษย์ ยกตัวอย่างเช่น นักวิพากษ์ศิลปะและ งานบันเทิง เพราะฉะนั้นการวิพากษ์จึงเป็นกิจกรรมที่แฝงจริยธรรมด้วย เพราะการกระทำ ในอนาคตก็เป็นผลสืบเนื่องมาจากงานของนักวิพากษ์ ดังนั้นหากเราต้องการดูว่าภายในเว็บบอร์ด มีลักษณะการวิพากษ์เป็นอย่างไร หมายความว่า เราต้องวิเคราะห์และประเมินลักษณะของ ข้อความที่ปรากฏบนเว็บบอร์ดเหล่านั้น

แนวคิดเรื่องพื้นที่สาธารณะ

ในสังคมประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมนั้น จะต้องมีองค์ประกอบหลักในแง่ของสิทธิ และเสรีภาพอย่างน้อย 3 องค์ประกอบ ประการแรกคือ ประชาชนทุกคนพึงมีสิทธิและโอกาส ในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารอย่างเท่าเทียมกัน ประการที่สองคือ ประชาชนทุกคนมีสิทธิในการเป็น ส่วนหนึ่งของกลุ่มและชุมชน ในการที่จะดำรงอยู่และจัดการปกครองตนเองร่วมกัน อันจะนำไปสู่

¹³ อรรถวรรณ ปิรันธน์โอวาท , "กรอบวาทวิพากษ์ตะวันตก (ค.ศ.1925-2000) กับบริบทไทย," (ทูนวิจัย งบประมาณแผ่นดิน คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2543).

ประการที่สามคือ ประชาชนพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยซึ่งมีส่วนร่วมทางการเมือง เพื่อที่จะกำหนดนโยบายและชะตากรรมของสังคมร่วมกัน ทั้งนี้สังคม ประชาคมและชุมชนจะต้องมีระบบการสื่อสารซึ่งเป็น “พื้นที่สาธารณะ” (Public Sphere) ซึ่งเปิดกว้างสำหรับประชาชนทุกคนได้เข้าถึงอย่างเสมอภาคกัน พื้นที่สาธารณะจะทำหน้าที่เป็นเวทีสำหรับการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร อภิปรายโต้แย้ง รวมทั้งแสดงความคิดเห็นร่วมกันในเรื่องต่างๆ ที่เป็นประเด็นสาธารณะภายในสังคม¹⁴

ความหมายของคำว่า “พื้นที่สาธารณะ” ประกอบด้วยคำ 2 คำ คือคำว่า “พื้นที่” และคำว่า “สาธารณะ” ความหมายของคำ 2 คำนี้ก็เหมือนคำทั้งหลาย กล่าวคือ ถูกนิยามและถูกช่วงชิงคำนิยาม มาอยู่ตลอดช่วงยุคสมัยประวัติศาสตร์ที่คนแต่ละกลุ่มได้มีอำนาจในการให้คำนิยาม คำว่า “พื้นที่” นั้นประกอบด้วยลักษณะที่เป็นทั้งรูปและนามธรรม ในแง่รูปธรรม “พื้นที่” หมายถึงอาณาบริเวณแห่งใดแห่งหนึ่ง (area) ที่มีการแบ่งกันเขตเอาไว้อย่างแน่นอน (boundary) เช่น พื้นที่ในโรงงาน พื้นที่ในบ้าน พื้นที่ในบริเวณวัด พื้นที่ในห้างสรรพสินค้า ฯลฯ นอกจากนี้ความหมายรูปธรรมดังกล่าวแล้ว “พื้นที่” ยังมีความหมายทางสังคม

สำหรับความหมายของคำว่า “สาธารณะ” นี้อาจจะขยายออกไปถึงเรื่องผลประโยชน์ของส่วนรวมสำหรับคนหมู่มากหลากหลายกลุ่มที่อาจจะสอดคล้องหรือขัดแย้งกับผลประโยชน์ส่วนตัว (ปัจเจกหรือเฉพาะกลุ่ม) คำว่า “สาธารณะ” ก็มีนัย ได้ 2 นัยเช่นเดียวกับคำว่า “พื้นที่” กล่าวคือสามารถแสดงออกในลักษณะรูปธรรม เช่น สวนสาธารณะ คือส่วนของส่วนรวม และความหมายในเชิงนามธรรม เช่น ผู้นำชุมชนทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวมโดยไม่คำนึงถึงความสุขส่วนตัวเลย เป็นต้น

สุธารินทร์ คุณผล¹⁵ ได้สรุปคุณสมบัติในการจำกัดความพื้นที่สาธารณะว่า คือ ความเปิดกว้างให้เข้าถึงได้สำหรับทุกคน สำหรับการเกิดขึ้นของสื่อกับ “พื้นที่สาธารณะ” สามารถพิจารณาแบ่งได้เป็น 3 สมัย ดังนี้¹⁶

1. ยุคแรก ประเภทของการสื่อสารและสื่อหนังสือพิมพ์เป็นสื่อที่เอื้อต่อการเกิด communication rationality ตามแนวคิดของ Habermas แต่เมื่อหนังสือพิมพ์เปลี่ยนแปลงไปเป็น

¹⁴ พิงรอง รามสูต, “สื่อภาคประชาชน,” (รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ การปฏิรูประบบสื่อ: การกำกับดูแลเนื้อหาโดยรัฐ การกำกับดูแลตนเอง และสื่อภาคประชาชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2547).

¹⁵ สุธารินทร์ คุณผล . “บทสำรวจพื้นที่สาธารณะ,” *วารสารรัฐศาสตร์สาร* 20,3 (2540).

¹⁶ กาญจนา แก้วเทพ. *สื่อสารมวลชน : ทฤษฎีและแนวทางการศึกษา* (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศาลาแดง, 2545). หน้า183.

เชิงธุรกิจ และสนใจที่จะขายผู้อ่านให้แก่โฆษณามากกว่า หนังสือพิมพ์ก็เริ่มห่างหายจากภารกิจดังกล่าว

2. ยุคที่สอง ยุคของสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่น วิทยุและโทรทัศน์นั้นได้เข้ามาทำหน้าที่สร้างพื้นที่สาธารณะได้น้อยมาก เนื่องมาจากรูปแบบการใช้สื่อวิทยุและโทรทัศน์เป็นสื่อที่ใช้อยู่ภายในบ้านแบบส่วนตัว / เป็นครอบครัว (domestic media) และแม้ว่าจะเป็นสื่อที่มีความเร็วกว่าหนังสือพิมพ์ แต่ก็มีลักษณะแตกแยกประเด็นต่างๆเข้ามาสู่ความสนใจแล้วก็ถอยห่างออกไปอย่างรวดเร็ว นอกจากนั้นการเปิดตัวของสื่อวิทยุและโทรทัศน์ ก็ยังค่อนข้างเน้นหนักไปทางเป็นสื่อเพื่อความบันเทิงมากกว่าการถกเถียงทางการเมือง

3. ยุคที่สาม หรือยุคปัจจุบัน เป็นยุคของการสื่อสารเสมือนจริง (virtual communication) โดยมีสื่อคอมพิวเตอร์เข้ามาเป็นสื่อกลาง ในด้านหนึ่ง การสื่อสารแบบเสมือนจริงนี้จะเป็นรูปแบบการรื้อฟื้นการสื่อสารแบบเผชิญหน้า (face-to-face communication) ขึ้นมาใหม่ เพราะผู้ส่งสารและผู้รับสารจะสนทนาพูดคุยกันได้แบบตัวต่อตัว ข้อที่แตกต่างไปจากการสื่อสารแบบเผชิญหน้าอย่างเดิมก็คือ การเผชิญหน้านั้นเป็นการเผชิญกันในโลกของคอมพิวเตอร์ (cyberspace) ไม่ใช่โลกของกายภาพ

สำหรับคำนิยามเรื่อง “พื้นที่สาธารณะ” ตามทัศนะของ Habermas นั้นเขาได้นิยามว่าแนวคิดเรื่องพื้นที่สาธารณะเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับ “ความรู้สึกเป็นส่วนรวม” (sense of public) แนวคิดนี้มิได้มีลักษณะเลื่อนลอยเป็นนามธรรม หากทว่าเป็นการปฏิบัติการทางสังคมที่ฝังตัวอยู่ในวัฒนธรรมของแต่ละยุคสมัย (cultural embedded social practice)

ฮาเบอร์มาสมีความเห็นว่าพื้นที่สาธารณะเป็นกลไกสำคัญสำหรับเป็นหลักประกันของสังคมประชาธิปไตยที่มีเสรีภาพอย่างแท้จริง รวมทั้งเริ่มให้ความสนใจกับ “รูปแบบของการสื่อสาร” ในพื้นที่สาธารณะนั้น

การสื่อสารผ่านคอมพิวเตอร์ทำให้พื้นที่สาธารณะที่เกิดขึ้นในชุมชนออนไลน์หรือสังคมไซเบอร์สเปซ (The public sphere in cyberspace) ได้กลายเป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ (electronic marketplace) ประชาชนสามารถท่องไปยังเว็บต่างๆ ได้ ซึ่งทำให้เกิดการตีความหมายใหม่ตามแนวคิดของ Habermas คือสื่อใหม่ถูกมองว่าทำให้พื้นที่ส่วนบุคคล (sphere of private people) มาเป็นพื้นที่สาธารณะ โดยมีประเด็นที่น่าสนใจอยู่ที่การนำเสนอความเสมอภาคระหว่างสมาชิก ซึ่งรวมถึงการถกเถียงโดยอาศัยประสบการณ์ส่วนบุคคลในการใช้หรือเริ่มจากการตีความข้อมูลที่ได้นำเสนอผ่านระบบสื่อ¹⁷

¹⁷ มณฑานต์ ตปนียางกูร, “พัฒนาการของสื่อประชาสังคมไทยบนอินเทอร์เน็ต,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาบัณฑิต สาขาวารสารสนเทศ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545).

Jurgen Habermas ผู้ริเริ่มเกี่ยวกับมณฑลสาธารณะ เน้นการศึกษาวิเคราะห์สังคม โดยใช้เกณฑ์ "ความมีเหตุมีผล" (Rationalization) และ "ความมีเหตุมีผลในการสื่อสาร" (Communicative action) ซึ่ง Habermas อธิบายว่า ด้วยความมีเหตุมีผลในการสื่อสารนี้จะทำให้ "ความเป็นตัวตน" (Selfhood) ทั้งระดับปัจเจกและระดับสังคมเกิดขึ้นได้ เพราะคนที่ต้องการเสรีภาพนั้นต้องเป็นคนที่ตระหนักในความเป็นตัวของตัวเองเสียก่อน¹⁸

หน้าที่ของพื้นที่สาธารณะ เนื่องจากการมาพบปะแลกเปลี่ยนทัศนคติกันดังกล่าวนี้ มิใช่เป็นการพูดคุยเพื่อลบล้างมองประลองปัญญาเท่านั้น หากทว่ากลุ่มผู้สนทนาต้องการจะให้ผลลัพธ์จากการพูดคุยนั้นแปรออกไปเป็นการกระทำด้วย ดังนั้น พื้นที่สาธารณะดังกล่าวจึงได้ทำหน้าที่เป็นพื้นที่ต่อสู่ทางการเมืองของชนชั้นกลางไปด้วย เพราะเป็นช่องทางหนึ่งให้ชนชั้นกลางได้เข้ามามีส่วนร่วมมีสิทธิเสียงในชีวิตสาธารณะ (Public life) และยังสามารถเป็นช่องทางตรวจสอบ/การคานอำนาจรัฐบาลในขณะนั้นด้วย¹⁹

Habermas เองก็มีข้อโต้แย้งว่าพื้นที่สาธารณะนั้น ก็เป็นพื้นที่เฉพาะเพียงแค่มนุษย์ชนชั้นกลางเท่านั้น เนื่องจากระบบทุนนิยมในช่วงศตวรรษที่ 18 เป็นช่วงที่ชนชั้นกลางเริ่มมีอำนาจมากขึ้น ด้วยผลจากการกำจัดระบบศักดินาที่เคยครอบงำเหล่าชนชั้นกลางให้หายไปด้วยสิ่งที่เรียกว่าทุนนิยม

พื้นที่สาธารณะเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่ผูกติดกับแนวคิดด้านการสื่อสาร เนื่องด้วยเพราะมณฑลสาธารณะจะเกิดขึ้นได้ก็เมื่อมีการติดต่อ พบปะและพูดคุย การสนทนา ระหว่างกัน การแสดงความคิดเห็นผ่านการแลกเปลี่ยนทัศนคติภายใต้หลักเหตุและผล ซึ่งเหตุและผลที่ใช้นั้นไม่ได้รับการแทรกแซงหรือบีบบังคับจากอำนาจใดๆ ทุกคนที่อยู่ในวงสนทนามีสิทธิเท่าเทียมกัน แบ่งปันข้อถกเถียงจนนำไปสู่ข้อสรุปในที่สุด

บทบาทของพื้นที่สาธารณะแบบเสมือน(virtual public sphere) จากรูปแบบการสื่อสารต้นฉบับที่ฮาเบอร์มาสยืนยันว่า จำเป็นจะต้องเป็นการสื่อสารแบบเห็นหน้าเห็นตากัน (face-to-face communication) กันนั้น แต่ในโลกปัจจุบัน ความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่ที่สามารถเอาชนะทั้งระยะทาง(space) และเวลา(time)ได้แล้ว เช่น โทรศัพท์มือถือ อินเทอร์เน็ต ที่สามารถเชื่อมร้อยผู้คนที่ห่างไกลกันในแง่ระยะทาง แต่ยังคงสื่อสารกันได้ภายในเวลาเดียวกัน ดังนั้น แนวคิดเรื่องพื้นที่สาธารณะแบบที่ต้องมีลักษณะทางกายภาพเป็นพื้นที่ที่จะ

¹⁸ บุญญาภรณ์ วาณิชชาติ, "บทบาทของ "เว็บไซต์อีจอร์เจียคอม" ในการเป็นมณฑลสาธารณะของกลุ่ม หญิงรักหญิง," (วิทยานิพนธ์ปริญญาบัณฑิต สาขาวารสารสนเทศ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ,2544).

¹⁹ กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน. สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา (กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์, 2551) หน้า 378.

มาพบปะกันในโลกจริงๆ นั้น อาจจะขยายคลี่คลายออกไปเป็นการโต้แย้งอภิปรายกัน พื้นที่สาธารณะในโลกเสมือน (virtual public sphere) ปัจจุบันนี้มีปรากฏการณ์มากมายที่แสดงให้เห็นรูปแบบการทำงานของพื้นที่สาธารณะในโลกเสมือนที่มีคุณลักษณะเกือบจะทุกประการที่เหมือนกับแนวคิดเรื่องพื้นที่สาธารณะต้นแบบ เพียงแต่ไม่จำเป็นต้องมาพบปะเห็นหน้าเห็นตากันเท่านั้น เช่น ในหน้าเว็บไซต์ที่มีห้องสนทนาเรื่องราวประเด็นสาธารณะต่างๆ²⁰

พัสนัย นุตาลัย²¹ที่ได้ใช้แนวคิดเรื่อง war of position และ war of movement ของกรัมซีมาวิจัยกรณีการสื่อสารผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ตซึ่งเป็นการกระทำเชิงสื่อสาร (communicative action) ตามแนวคิดของฮาเบอร์มาสผู้วิจัยพบว่า เมื่อจะมีการชุมนุมประท้วงเคลื่อนไหวประเด็นต่างๆ เช่น การสร้างท่อก๊าซ การสร้างโรงงานไฟฟ้า เต่าเผาขยะ ฯลฯ ซึ่งจัดว่าเป็น war of movement ผู้เข้าร่วมประท้วงส่วนใหญ่มักจะมีความเข้าใจประเด็นต่างๆ ไม่กระจ่าง การได้รับข้อมูลข่าวสารก็ไม่เพียงพอ (จึงมักถูกกล่าวหาว่าเป็นม็อบจัดตั้งเพราะไม่รู้เรื่องราวที่มาประท้วง) ดังนั้น หากมีการติดต่อสื่อสารผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ตเสียก่อนในขั้นตอนของ war of position (สงครามแย่งชิงพื้นที่ทางความคิด) ด้วยการแพร่กระจายข้อมูลให้เต็มที่และเปิดโอกาสให้มีการโต้แย้งถกเถียงกันบนหลักเหตุผล อันเป็นไปตามหลักการของพื้นที่สาธารณะ การเตรียมพร้อมดังกล่าวน่าจะเป็นหลักประกันชัยชนะในขั้นตอน war of movement ได้อย่างดี

เนื่องจากแนวคิดของฮาเบอร์มาสนั้นจำกัดรูปแบบการสื่อสารอยู่ในขอบเขตของวัฒนธรรมชนชั้นกลางเท่านั้น ดังนั้น พื้นที่สาธารณะของฮาเบอร์มาสจึงมีกลิ่นอายของวัฒนธรรมแบบชนชั้นกลาง หากทว่าในสังคมสมัยใหม่มิได้มีแต่ชนชั้นกลางเพียงชนชั้นเดียว แต่มีชนชั้นอื่นๆ อยู่ด้วย โดยเฉพาะชนชั้นล่างที่มีอยู่มากมายมหาศาล ฉะนั้นจึงควรมีการขยายแนวคิดเรื่องพื้นที่สาธารณะให้กว้างขวางออกไป

หากใช้ความหมายของคำว่า "พื้นที่สาธารณะ" แบบไม่เคร่งครัดเกาะติดกับลักษณะชนชั้นกลางมากเกินไป เราก็อาจจะพบว่า บรรดารูปแบบการพบปะ ชุมนุม พุดคุย ได้เถียงอภิปรายนั้น จะมีร่องรอยอยู่บ้างแล้วในการสื่อสารตามแบบประเพณีของชุมชน แม้ว่าจะไม่เต็มรูปแบบตามแนวคิดของฮาเบอร์มาสก็ตาม

²⁰ กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน. สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา (กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์, 2551) หน้า 388.

²¹ พัทสนัย นุตาลัย, "การสื่อสารทางการเมืองของชนชั้นกลาง," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขา นิเทศศาสตร์พัฒนาการ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540).

วิลล่า Villa (1992)²² อธิบาย “พื้นที่สาธารณะ” เพิ่มเติมว่าเป็นเหมือนเวทีของการโต้เถียง การปรึกษาหารือ การพิจารณา การแสดงข้อตกลง และ การกระทำกิจกรรมต่างๆ อย่างอ้อมๆ และเขาได้เชื่อมแนวคิด พื้นที่สาธารณะ กับแบบจำลองของระบอบประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ (the deliberative model of democracy) ว่าการตัดสินใจที่ขึ้นกับการปรึกษาหารือนี้จะเข้าใกล้ลัทธิมหาชนและกลายเป็นระบบการตัดสินใจที่มีตัวแสดงและบทสนทนาที่หลากหลาย ซึ่งเป็นกระบวนการที่ไม่ได้ขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของแต่ละบุคคล แต่ทุกอย่างขึ้นอยู่กับข้อมูลที่มาจากการถกเถียงด้วยเหตุและผล พร้อมกับเคารพความแตกต่างและความสามารถในการชักจูงด้วยข้อมูลและข้อคิดเห็นที่ใช้เหตุผลเป็นข้อโต้แย้ง ซึ่งเขามองว่าอินเทอร์เน็ตเป็นเวทีอุดมคติในการให้ประชาชนตระหนักถึงการพิจารณาและปรึกษาหารือในลักษณะนี้ ซึ่งสอดคล้องกับ Coleman และ Gotze (2001)²³ ที่ยืนยันว่าอินเทอร์เน็ตทำให้เกิดการควบคุมขนาดใหญ่ๆ ได้ มีการแสดงความคิดเห็นจากมวลชนสู่มวลชน และ สร้างให้เกิดการปรึกษาและพิจารณาหารือได้อีกด้วยเช่นกัน

ในปัจจุบันที่สังคมไซเบอร์ (Cyber Space) เข้ามามีบทบาทแทรกซ้อนในชีวิตประจำวัน อาจกล่าวได้ว่า “พื้นที่สาธารณะ” ในอุดมคติได้กำลังก่อร่างสร้างขึ้น และนิยามความหมายของพื้นที่ในสังคมอินเทอร์เน็ตหรือสังคมไซเบอร์ที่ไม่มีจริง ให้กลายเป็นพื้นที่สาธารณะที่ทรงพลังได้อย่างไม่ยากนัก

แนวคิดเกี่ยวกับอินเทอร์เน็ต ชุมชนออนไลน์ และเว็บบอร์ด

อินเทอร์เน็ต

ปรากฏการณ์การเชื่อมโยงกันระหว่างระบบโทรคมนาคมกับระบบคอมพิวเตอร์หรือที่เราเรียกว่า “อินเทอร์เน็ต” เป็นปรากฏการณ์ที่ส่งผลให้เกิดช่องทางการสื่อสารขนาดใหญ่รูปแบบใหม่

Hoffman และ Novak²⁴ พบว่าอินเทอร์เน็ตมีคุณลักษณะของการสื่อสารแบบการแสวงหาข้อมูลตามความสนใจของผู้ใช้ (information pull) ซึ่งแตกต่างจากสื่อมวลชนประเภทอื่นๆ ที่เป็นการผลักดันข้อมูลสู่ประชาชน (information push) การบริโภคข้อมูลข่าวสารของสื่อทั้งสองประเภทจึงแตกต่างกัน เนื่องจากอินเทอร์เน็ตเป็นสื่อที่ถูกควบคุมโดยผู้ใช่มากกว่าสื่อที่ควบคุม

²² Villa, D.R. *Postmodernism and Public Sphere*, American Political Science Review. (1992)

²³ Coleman, S., Gotze, J. *Bowling Together: Online Public Engagement in Policy Deliberation*, London: Hansard Society, see <http://bowlingtogether.net/about.html> (2001)

²⁴ เพ็ญทิพย์ จิรพินนุสรณ์, “พฤติกรรมกรรมการแสวงหาข่าวสารผ่านสื่อมวลชนและอินเทอร์เน็ตของนักศึกษา และบุคลากรของสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539).

โดยผู้ส่งสาร สำหรับการแสวงหาข้อมูลผ่านอินเทอร์เน็ตผู้ใช้สามารถควบคุมข่าวสารที่ต้องการเปิดรับ และเลือกปฏิเสธข้อมูลข่าวสารที่ไม่น่าสนใจได้สะดวก การเรียกหาข้อมูลสามารถกระทำได้โดยไม่จำกัดจำนวน ไม่มีขีดจำกัดในการเลือกเปิดรับสารรวมทั้งสามารถควบคุมข้อมูลข่าวสารที่ต้องการเปิดรับได้มากกว่าสื่ออื่นๆ ในปัจจุบันผู้รับสารสามารถแสวงหาข้อมูลได้ตามความพอใจของตน เมื่อผู้รับสารมีความสนใจเป็นพิเศษต่อข้อมูลข่าวสารก็จะมีปฏิสัมพันธ์ (interact) เพื่อติดต่อขอข้อมูลเพิ่มเติมหรือแสดงความคิดเห็น

ส่วนรูปแบบการสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์ หรืออินเทอร์เน็ตนั้น เป็นการสื่อสารจากผู้ส่งหลายคนไปสู่ผู้รับหลายคน (Many-to-Many) สื่ออินเทอร์เน็ตจึงไม่ได้เป็นแค่การสื่อสารระหว่างบุคคลหรือการสื่อสารมวลชน แต่เป็นสื่อผสม (Hybrid Medium) ซึ่งรวมเอาคุณสมบัติในการสื่อสารระหว่างบุคคลและการสื่อสารมวลชนเข้าไว้ด้วยกัน และจากปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นผู้รับสารทางอินเทอร์เน็ตจึงสามารถเปลี่ยนสถานะไปเป็นผู้ส่งสารได้ไม่ยาก จากที่เคยดำรงสถานะเป็นผู้รับสาร หรือผู้ส่งสารเพียงอย่างเดียว ก็เปลี่ยนสถานะเป็นผู้ใช้ คือเป็นทั้งผู้รับสารและผู้ส่งสารในขณะเดียวกัน และดำเนินการสื่อสารในลักษณะการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกัน²⁵

เทคโนโลยีสารสนเทศ เป็นเทคโนโลยีเดียวที่มีบทบาทที่สำคัญในทุกวงการ ดังนั้นจึงมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม ศีลธรรม การศึกษา เศรษฐกิจและการเมืองได้อย่างมาก ลองนึกดูว่าขณะนี้เราสามารถชมข่าว ชมรายการทีวี ที่ส่งกระจายผ่านดาวเทียมของประเทศต่างๆ ได้ทั่วโลก เราสามารถรับรู้ข่าวสารได้ทันที เราใช้เครือข่ายอินเทอร์เน็ตในการสื่อสารระหว่างกัน และติดต่อกับคนได้ทั่วโลก จึงเป็นที่แน่ชัดว่าแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองจึงมีลักษณะเป็นสังคมโลกมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม โรเจอร์ส²⁶ ได้เสนอแนะเพิ่มเติมว่า ปัจจัยด้านเทคโนโลยีการสื่อสารเหล่านี้ผสมกับปัจจัยอื่นๆ ร่วมกันเป็นสาเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และได้ศึกษาคุณลักษณะของสื่อใหม่ (New Media) เช่นคอมพิวเตอร์ ว่ามีคุณลักษณะหลัก 3 ประการ คือ

1. สามารถสื่อสารโต้ตอบได้อย่างฉับพลันทันที (Interactivity) ซึ่งเดิมจะมีเฉพาะในการสื่อสารระหว่างบุคคลแบบเผชิญหน้า (Face-to-Face Communication) เท่านั้น
2. สามารถเลือกใช้ได้ตามกาลและเทศะที่ตนเองต้องการได้มากขึ้น (Individualize / Demassified) เดิมผู้รับสารจะมีความเป็นมวลชน (Massified) เช่น สมัยก่อนทุกคนดูรายการ

²⁵ สุทธนา นรุจิตรพงษ์, "ความคิดเห็นของผู้ใช้เว็บอร์ดของเว็บไซต์พันทิปดอทคอมที่มีต่อความน่าเชื่อถือของข้อมูลข่าวสารในเว็บอร์ดของเว็บไซต์พันทิปดอทคอม ศึกษากรณีห้องเฉลิมไทย," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ คณะวารสารศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550).

²⁶ กาญจนา แก้วเทพ. สื่อสารมวลชน : ทฤษฎีและแนวทางการศึกษา (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศาลาแดง, 2545). หน้า 103.

ทางโทรทัศน์เหมือนกันในช่วงเวลาเดียวกัน แต่สื่อใหม่อย่างคอมพิวเตอร์ ทำให้ผู้ชมสามารถเลือกชมรายการได้เองผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต หรือจะดูรายการย้อนหลังก็ได้ ซึ่งเป็นการลดความเป็นมวลชนลง และเพิ่มความเป็นปัจเจกมากขึ้น

3. สามารถแบ่งแยกเป็นส่วนๆ ได้ (Asynchronous) คือ สารจะไม่มาเป็นกลุ่มก้อนเดียว แต่จะแบ่งแยกเป็นส่วนๆ เช่น ห้องต่างๆ ในเว็บบอร์ดที่แยกออกเป็นหมวดหมู่หรือประเภทเนื้อหา เป็นต้น นอกจากนี้ ตัวสื่อยังสามารถเก็บรักษาข้อมูลข่าวสาร และแยกเก็บไว้ในที่ต่างๆ ได้อีกด้วย นอกจากนี้ Johansen²⁷ ผู้ให้นิยาม CML (Computer mediated Learning) โดยมีกรอบแนวคิดที่อธิบายถึงรูปแบบของปฏิสัมพันธ์ใน 2 มิติ คือ เวลาและสถานที่ (Time & Space)

มิติของมีเวลามี 2 ลักษณะ คือ การปฏิสัมพันธ์ในเวลาเดียวกัน (Synchronous) และต่างเวลา (Asynchronous)

มิติของสถานที่ มี 2 ลักษณะ คือ สถานที่เดียวกันหรือใกล้เคียงกัน (Proximate) และต่างสถานที่ (Disperse)

ตารางที่ 1 แสดงปฏิสัมพันธ์ในมิติเวลาและสถานที่

		เวลา	
		เดียวกัน	แตกต่าง
สถานที่	เดียวกัน	Synchronous/ Proximate	Share physical workplace
	แตกต่าง	Synchronous/ Disperse	Asynchronous Disperse

รอน ไรซ์²⁸ ได้กล่าวเพิ่มเติมถึงสื่อใหม่ว่า ทำให้เกิดหรือเอื้ออำนวยต่อการปฏิสัมพันธ์ (Interactivity) ในกลุ่มผู้ใช้งานด้วยกันเอง หรือระหว่างผู้ใช้งานกับข้อมูล ดังนั้น การสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์จึงผลักดันให้รูปแบบการสื่อสารมวลชนเปลี่ยนรูปแบบไปอย่างสิ้นเชิง ประการแรก คือ การนำคอมพิวเตอร์มาใช้ในการจัดการ การวิเคราะห์ และรวบรวมข้อมูลข่าวสาร ประการที่สองคือ การพัฒนาอย่างมากของเทคโนโลยีด้านการสื่อสารที่ทำให้อุปสรรคด้านเวลาและสถานที่หมดไป

²⁷ กรรณิการ์ วรณธนปรีดา, "การรวมกลุ่มและการสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มผู้เรียน E-learning ในบริบทการสื่อสารแบบเวลาเดียวกันและต่างเวลาม," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547).

²⁸ กาญจนา แก้วเทพ. สื่อสารมวลชน : ทฤษฎีและแนวทางการศึกษา (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศาลาแดง, 2545). หน้า105.

ในปัจจุบัน เครือข่ายคอมพิวเตอร์อินเทอร์เน็ต จัดได้ว่าเป็นทั้งเครื่องมือในการสื่อสาร และเป็นทั้งอุปกรณ์ในการจัดเก็บข้อมูลส่วนตัว ข้อมูลข่าวสารในอินเทอร์เน็ตไม่เป็นการนำเสนออย่างตรงไปตรงมาอย่างรูปแบบการนำเสนอของนิตยสารหรือหนังสือพิมพ์ ซึ่งเรามักจะอ่านจากบนลงล่าง จากหน้าแรกไปหน้าสุดท้าย แต่อินเทอร์เน็ตสามารถค้นคว้าข้อมูลจากแหล่งต่างๆ ที่มีอยู่ในเอกสารที่เกี่ยวข้องได้โดยไม่จำกัดรูปแบบ ข้อมูลข่าวสารในอินเทอร์เน็ตที่เป็น Multimedia จะช่วยสร้างบรรยากาศในการรวมตัวขององค์ประกอบต่าง ๆ ได้แก่ เสียงจากวิทยุ ภาพจากโทรทัศน์ข้อความจากนิตยสารและหนังสือพิมพ์ ภาพจากคอมพิวเตอร์ ผู้ใช้อินเทอร์เน็ตสามารถเลือกเดินทางเชื่อมต่อไปยังแหล่งข้อมูลข่าวสารอื่น ๆ (Link) ตามความปรารถนา หรือเปิดดูข้อมูลข่าวสารต่างๆ (Search) ตามความสนใจ แต่ในขณะเดียวกัน การแสวงหาข้อมูลข่าวสารผ่านอินเทอร์เน็ตก็มีข้อจำกัดปัญหาอุปสรรค คือ ข้อมูลข่าวสารที่มีอยู่มากมายในอินเทอร์เน็ตขาดผู้กรองสาร ทำให้ผู้แสวงหาข้อมูลข่าวสารไม่สามารถเลือกเปิดรับข่าวสารที่ตนเองต้องการอย่างแท้จริงได้ นอกจากนี้ ความคับคั่งของข้อมูลข่าวสารเป็นเหตุให้สื่อได้รับความสนใจน้อยลง จนทำให้มีการกำหนดประสิทธิภาพความสนใจท่ามกลางแหล่งข้อมูลข่าวสารที่มากเกินไป²⁹

ชุมชนออนไลน์

ชุมชนเสมือน หรือชุมชนออนไลน์ (Virtual Community / Online Community) เป็นชุมชนซึ่งมีอยู่จริงบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต ชุมชนที่ว่านี้ไม่ได้เป็นการรวมกลุ่มกันทางกายภาพ แต่เป็นการรวมกลุ่มกันตามลักษณะความสนใจ โดยปราศจากข้อจำกัดทั้งทางด้านเวลา (Time) และสถานที่ (Space) นอกจากนี้ชุมชนเสมือนยังมีพื้นที่สาธารณะ (Public Sphere) ซึ่งทำหน้าที่เป็นเวทีแลกเปลี่ยนทางความคิด เป็นสถานที่ในการพบปะ พูดคุย ตลอดจนแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน³⁰

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม (2539) ได้ให้ความหมายของคำว่า (Community) คือ “กลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวพันกันและมีการติดต่อสื่อสารเกี่ยวข้องกันอย่างเป็นปกติต่อเนื่องอันเนื่องมาจากการอยู่ในพื้นที่ร่วมกัน หรือมีอาชีพร่วมกัน หรือการประกอบกิจกรรมซึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน หรือมีวัฒนธรรม ความเชื่อ หรือความสนใจร่วมกัน” ชุมชนออนไลน์ (Cyberspace) เป็นพื้นที่ที่เปิด

²⁹ จิตติมา กาญจนินทุ. สื่ออินเทอร์เน็ตกับโครงการพัฒนาธุรกิจชุมชนของบริษัท ยูไนเต็ด คอมมูนิเทชั่น อินดัสตรี จำกัด (มหาชน). วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

³⁰ ผกาพรรณ หารังสี, "การกำหนดวาระสารในชุมชนออนไลน์ www.pantip.com กรณีศึกษาโต๊ะเฉลิมไทยและโต๊ะราชดำเนิน," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549).

โอกาสให้ผู้คนเข้ามาแลกเปลี่ยน สื่อสาร ทำกิจกรรมร่วมกัน ในการทำกิจกรรมร่วมกัน ก็ไม่ต่างจาก สังคมบนโลกแห่งความจริง ที่จำเป็นต้องมีกฎ กติกา (codes of conduct) เพื่อใช้เป็นกลไกสำหรับการกำกับดูแลพฤติกรรมและการปฏิสัมพันธ์ของสมาชิก³¹

การควบคุมพฤติกรรมของผู้ใช้เว็บไซต์ให้เหมาะสม ในการปฏิสัมพันธ์ในไซเบอร์สเปซ ทั้งการสนทนา หรือการประกาศข้อความในเว็บบอร์ด หรือแม้แต่การส่งจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ ขึ้นกับหลักเกณฑ์ต่อไปนี้³²

1. กฎเกณฑ์ (Rules & Law) เพื่อไม่ให้เกิดการกระทำที่ไม่เหมาะสมเกิดขึ้น เช่น การใช้คำหยาบ หรือลามกอนาจาร รวมไปถึงการอนุญาตให้ผู้ใช้มีสิทธิเช่นใดบ้างในสถานที่นั้นๆ ในแต่ละสถานที่จึงตั้งกฎเพื่อควบคุมผู้ใช้ในการมีปฏิสัมพันธ์ เช่น การลงทะเบียนเพื่อเก็บข้อมูลผู้ใช้บริการ

2. บรรทัดฐาน (norms) คือ การให้คนส่วนใหญ่ในสถานที่นั้นเป็นผู้ควบคุม พฤติกรรมของผู้ใช้กันเองหรือใช้บรรทัดฐานในการควบคุม เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่ผู้ใช้คนใดคนหนึ่ง เกิดทำพฤติกรรมไม่เหมาะสมขึ้น ผู้ใช้คนอื่นๆ ก็อาจมีบทบาทในการควบคุมพฤติกรรม เช่น รวมตัวกันมาสนทนาหรือไม่ปฏิสัมพันธ์กับผู้เล่นนั้นอีกต่อไป

3. สถาปัตยกรรม (architecture) คือ การควบคุมสถานที่นั้นโดยใช้รหัสควบคุม โครงสร้างทั้งหมดรวมถึงสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างโดยไม่จำเป็นต้องแจ้งผู้ใช้บริการ ทราบเมื่อไม่พอใจพฤติกรรมของผู้ใช้ เช่น เมื่อเจ้าของสถานที่ไม่ต้องการให้มีการใช้ถ้อยคำหยาบคายขึ้นในสถานที่นั้นๆ ก็จะมีการเขียนคำสั่งตรวจดูคำหยาบคาย

Jones³³ ได้กล่าวถึงชุมชนออนไลน์ ว่าเป็นพื้นที่ทางสังคมที่ใช้ในการถกเถียง ในประเด็นต่างๆ ซึ่งผู้มีส่วนร่วมยังคงได้พบปะและเผชิญหน้ากัน แต่ทั้งนี้ต้องนิยามความหมาย ของคำว่า พบปะ (meet) และคำว่า เผชิญหน้า (face) เสียใหม่ นอกจากนี้ชุมชนออนไลน์ยังเป็น ศูนย์รวมของความเชื่อในสิ่งเดียวกัน และกิจกรรมที่นำพาให้ผู้คนที่อยู่ต่างสถานที่มารวมตัวกันได้

³¹ นฤมล อนุศาสนนันท์, "ชุมชนออนไลน์ของเยาวชน: กรณีศึกษา www.dek-d.com," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวารสารสนเทศ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551).

³² จิรฐิติ ศุภการ, "การอธิบายตัวตนในชุมชนเสมือนจริง," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวารสารสนเทศ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545).

³³ พิสุทธิณี บัวทรัพย์, "การขยายเครือข่ายและเสริมสร้างอัตลักษณ์กลุ่มวัฒนธรรมย่อยปาร์ตี้ดินตรี นอกกระแสผ่านทางเว็บไซต์ myspace.com," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวารสารสนเทศ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551).

ส่วน Fernback และ Thomson ³⁴ได้นิยามความหมายของชุมชนออนไลน์ไว้ว่า หมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมที่ถูกหล่อหลอมขึ้นใน ไซเบอร์สเปซ ผ่านการติดต่อสื่อสารกันอย่างต่อเนื่องภายในพรอมแดนหรือสถานที่เฉพาะเจาะจง อย่างเช่น การประชุม และการสนทนาในห้องสนทนาออนไลน์ (chat room) ซึ่งในเชิงสัญญาะแล้วเป็นการจำแนกตามหัวข้อสนทนาตามความสนใจของแต่ละกลุ่ม

คุณลักษณะของชุมชนออนไลน์

ชุมชนออนไลน์นี้ ได้รับการยอมรับทางสังคมและมีบทบาทมากยิ่งขึ้น เพราะมีคุณลักษณะสำคัญที่แตกต่างจากชุมชนในรูป คือ

1. จิตสำนึกร่วม (Conscious) เป็นคุณลักษณะสำคัญที่สุด เพราะชุมชนในรูปแบบนี้ สมาชิกในชุมชนมีความตื่นตัวและตระหนักรู้สูง (High degree of awareness) ต่อประเด็นและปัญหาต่างๆในระดับปัจเจกบุคคลและสังคมส่วนรวม เช่น ด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง
2. หลักการและจุดมุ่งหมาย (Principle and purpose) ตั้งอยู่บนหลักความเสมอภาค (Equity) และยั่งยืน
3. การปฏิบัติการ (Action) ที่สามารถยืดหยุ่น (Flexible) และปรับเปลี่ยน (Adjustment) ได้ตามความต้องการ

จากการศึกษาของพีระ ลีวลม ³⁵ พบว่าชุมชนไซเบอร์ในปัจจุบัน กำลังมีสภาพเป็นที่น่าสนใจและได้รับการยอมรับมากขึ้น เพราะการเกิดขึ้นของเครือข่ายอินเทอร์เน็ต หมายถึง การเกิดขึ้นของเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมลักษณะใหม่ ซึ่งไม่เป็นเพียงแต่ความสัมพันธ์ในเครือข่ายอินเทอร์เน็ตเท่านั้น แต่ยังเป็นความสัมพันธ์ที่พัฒนาเป็นกิจกรรมร่วมกันนอกอินเทอร์เน็ต และพัฒนาเป็นชุมชนที่มีศักยภาพในการที่จะส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือ ร่วมใจ ในกิจกรรมที่เป็นผลประโยชน์ต่อส่วนรวมด้วย

มนุษย์เป็นสัตว์โลกชนิดหนึ่งที่อยู่ด้วยตนเองตามลำพังไม่ได้ ต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่นตั้งแต่แรกเกิดจนตาย อริสโตเติล ¹ ได้เรียกมนุษย์ว่าเป็น “สัตว์สังคม” (man is social animal: Aristotle) โดยมนุษย์จะรู้สึกว่าตนเองปลอดภัยเมื่ออยู่ในกลุ่มที่ตนเองไว้วางใจ เนื่องจากมนุษย์จะต้องมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน มีกิจกรรมร่วมกัน และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอยู่ตลอดเวลา แต่ละชีวิตต่างก็ต้องการที่จะเสริมสร้างความสุข ความมั่นใจ และความปลอดภัยให้กับตนเองอยู่เสมอ สังคม

³⁴ พิสุทธิณี บัวทรัพย์, “การขยายเครือข่ายและเสริมสร้างอัตลักษณ์กลุ่มวัฒนธรรมย่อยปาร์ตี้แดนตีร์นอกกระแสผ่านทางเว็บไซต์ myspace.com,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวารสารสนเทศ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551).

³⁵ นิดา หมอชาติ, “ไอเคนซ์บนบล็อกในฐานะวารสารศาสตร์ภาคพลเมือง,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวารสารสนเทศ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551).

จึงเป็นแหล่งรวมศูนย์ทางความคิดที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นมาเพื่อจุดประสงค์ในการตอบสนองและตอบคำถามใดๆที่เกิดขึ้น การรวมกลุ่มทางสังคมของมนุษย์นั้นมีลักษณะเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ตั้งแต่สมัยยุคดึกดำบรรพ์ จนกระทั่งในปัจจุบัน

เมื่อเทคโนโลยีสารสนเทศเปลี่ยนแปลงไป ระบบการสื่อสารของสังคมโดยเฉพาะการสื่อสารมวลชนก็จะปรับเปลี่ยนตัวเองเข้าสู่โลกเทคโนโลยีสารสนเทศไปด้วย โดยยังทำหน้าที่และบทบาทหลักของตนเองอยู่ เช่น การเป็นแหล่งข้อมูลข่าวสาร (Source of Information) การเป็นแหล่งบันเทิงพักผ่อนหย่อนใจ (Entertainment) และการเป็นเพื่อน (Companionship) ของกลุ่มต่างๆในสังคมหนึ่งๆ เมื่อเทคโนโลยีสารสนเทศมีความเปลี่ยนแปลง รูปแบบและกระบวนการสื่อสารก็จะเปลี่ยนตามไปด้วย ยกตัวอย่างเช่น การรวมตัวกันเป็นกลุ่มไซเบอร์ (Cyber Group) เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนกับกลุ่มอื่นๆในลักษณะของกระดานสนทนา (Electronic Bulletin Board หรือ Electronic Discussion Group)³⁶

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่าเมื่อเทคโนโลยีเกิดการเปลี่ยนแปลง รูปแบบการติดต่อสื่อสารของมนุษย์ก็มีความเปลี่ยนแปลงไปเช่นเดียวกัน ปัจจุบันความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสื่อใหม่ (New Media) อย่างอินเทอร์เน็ตและเว็บไซต์ ส่งผลให้รูปแบบการติดต่อสื่อสารของมนุษย์เปลี่ยนแปลงจากแบบเผชิญหน้า (Face-to-Face Communication) มาเป็นการสื่อสารแบบไม่เห็นหน้าค่าตา ไม่รู้ว่าใครเป็นใคร (Anonymous) ทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสารจะไม่ปรากฏตัวตนที่แท้จริง (Virtuality) จนมีคำกล่าวว่าการสื่อสารผ่านสื่อใหม่เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้าง “ชุมชนเสมือนจริง” (Virtual Community) ซึ่งชุมชนดังกล่าวมีลักษณะบางประการที่แตกต่างจากชุมชนดั้งเดิมของมนุษย์หรือชุมชนทางกายภาพ (Real Community) โดยสิ้นเชิง

การสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์ทำให้เกิดกลุ่มหรือที่เรามักเรียกว่า “ชุมชนเสมือน” (Virtual community) ซึ่งเป็นกลุ่มทางสังคมบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต เป็นกลุ่มที่มีความคิด ความสนใจในเรื่องราวบางอย่างเหมือนกัน ชุมชนที่เกิดขึ้นเป็น “ชุมชนเปรียบเทียบ” (Para space) กล่าวคือ ชุมชนนี้เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นไปพร้อมๆ กับชุมชนที่เกิดขึ้นจริงในสังคม โดยลักษณะการใช้งานพบว่า ผู้ใช้มีอิสระในการแสดงความคิดเห็นและการสื่อสารอย่างไม่จำกัด และเปิดโอกาสให้กลุ่มทางสังคมที่อยู่ในภูมิศาสตร์ที่ต่างกันแต่สนใจในเรื่องเดียวกัน สามารถมาติดต่อสื่อสาร แลกเปลี่ยนความคิดเห็นได้อย่างสะดวกรวดเร็ว และกลายเป็นกลุ่มคนในสังคมเดียวกันบนชุมชนเสมือนแห่งนี้

³⁶ กมลรัฐ อินทรทัศนีย์, เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร หน่วยที่ 14 ประมวลสาระชุดวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2548). หน้า 56.

เมื่อชุมชนเสมือนเป็นการรวมกลุ่มของกลุ่มคนที่สนใจในเรื่องราวบางอย่างเหมือนกัน เพราะฉะนั้น การรวมกลุ่มของชุมชนเสมือนจึงเกิดเอกลักษณ์บางอย่างร่วมกัน ในเว็บไซต์พันทิป เป็นตัวอย่างที่ดีในข้อนี้ กล่าวคือ “ห้องเฉลิมไทย” ซึ่งเป็นพื้นที่ของผู้ที่สนใจเรื่องราวเกี่ยวกับ วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และภาพยนตร์ ทำให้กระทู้ต่างๆ ในห้องนี้จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับสื่อมวลชน ทุกเรื่องที่อยู่บนจอโทรทัศน์ หรือตามหน้าหนังสือพิมพ์ สามารถตั้งกระทู้ได้โดยไม่มีการลบกระทู้ หรือกล่าวหาว่าตั้งกระทู้ผิดหมวด ดังนั้นกลุ่มคนที่เรียกตัวเองว่า “ชาวเฉลิมไทย” จะมีเอกลักษณ์ที่แตกต่างไปจากกลุ่มอื่นๆ ในเว็บไซต์แห่งนี้ ชาวเฉลิมไทยจะเป็นกลุ่มคนที่สนใจข่าวสาร ทั้งเรื่องบันเทิงและเรื่องที่อยู่ในกระแสสังคม สิ่งเหล่านี้ทำให้กระทู้ในห้องเฉลิมไทยบางส่วนมีแนวโน้มที่จะแสดงปฏิกิริยาตอบกลับที่ดีและไม่มีต่อสื่อมวลชน เพราะพวกเขาเปรียบเหมือนตัวแทนของผู้ชม ผู้ฟัง ผู้อ่าน หรือผู้ที่ป็นฝ่ายรับสื่อจากสื่อมวลชนนั่นเอง นอกจากนี้ยังพบว่ากลุ่มคนบางพวกที่อยู่ในชุมชนเสมือนในระยะเวลาหนึ่ง หรือมีส่วนร่วมไปกับชุมชนเสมือนในระดับหนึ่ง จะรู้สึกว่าคุณเองเป็นสมาชิกและเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนแห่งนั้น และในห้องเฉลิมไทยก็เป็นเช่นเดียวกัน

เว็บบอร์ด

เพ็ญพรรณ วิโชติกุล³⁷ กล่าวว่า เว็บบอร์ด (webboard) เป็นพื้นที่สำหรับการสื่อสารระหว่างกลุ่มคนบนอินเทอร์เน็ตโดยไม่ต้องออนไลน์พร้อมกัน มีลักษณะเป็นกระดานสนทนาที่เปิดโอกาสให้ผู้ใช้งานเข้ามาอ่านข้อมูลข่าวสารต่างๆ และสามารถร่วมตั้งประเด็นเพื่ออภิปรายหรือถ่ายทอดแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันได้ โดยการสื่อสารผ่านเว็บบอร์ดเป็นการสื่อสารผ่านตัวกลางคอมพิวเตอร์ (Computer-Mediated Communication) ที่สื่อสารแบบไม่พร้อมกัน (Asynchronous Communication) มีลักษณะเป็นเวทีสาธารณะที่เปิดโอกาสให้ผู้ใช้อินเทอร์เน็ตได้ทราบข่าวสาร ความเคลื่อนไหวต่างๆ รวมทั้งร่วมสนทนาและแสดงความคิดเห็นอย่างเสรีเกี่ยวกับเรื่องราวที่สนใจด้วยการทิ้ง ข้อความกลับไปกลับมา

อาจกล่าวได้ว่าเว็บบอร์ดเป็นเทคโนโลยีของผู้อ่าน/ผู้เสพ/ผู้ฟังข่าว (Webboard as technology of readership) เพราะแต่เดิมที่เคยเป็นเพียงผู้ที่รับฟัง ไม่มีสิทธิ์ในการแสดงความคิดเห็น หรือหากมีการแสดงความคิดเห็นก็ไม่กระจายในวงกว้าง เว็บบอร์ดจึงเป็นเหมือนเทคโนโลยีในการแสดงออกของผู้ที่เคยอยู่แต่ในฝ่ายรับ ให้สามารถเป็นฝ่ายรุก ฝ่ายแสดงความคิดเห็นและข้อมูลด้วยเช่นกัน

³⁷ เพ็ญพรรณ วิโชติกุล, "การวิเคราะห์วาทกรรมบนอินเทอร์เน็ต Bulletin Board ของเว็บไซต์ พันทิป," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวารสารสนเทศ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544).

นอกเหนือไปจากการแสดงความคิดเห็นยังพบว่าในเวลาเดียวกันเว็บบอร์ดสามารถเป็นเครื่องมือในการตรวจสอบเนื้อหาของข่าวได้เช่นกัน เพราะด้วยคุณลักษณะของเว็บบอร์ดที่เอื้อต่อการวิพากษ์นั่นเอง

ในยุคสื่อสารมวลชนมณฑลสาธารณณะได้เปลี่ยนไป สื่อมวลชนได้เข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันและเป็นตัวกลางในการเสนอความคิดเห็นให้กับคนในสังคม ประชาชนหันมาสนใจฟังวิทยุและดูโทรทัศน์มากกว่าที่จะออกไปพบปะพูดคุยกันเพื่อวิพากษ์วิจารณ์เรื่องต่างๆ มณฑลสาธารณณะบางส่วนจึงย้ายเข้ามาอยู่ในสื่อวิทยุและโทรทัศน์โดยเปลี่ยนความหมายจากมิติด้านการเมืองมาเป็นมิติด้านเศรษฐกิจและสังคมมาสนใจเรื่องอื่นๆรอบตัว เช่น ข่าวสารประจำวัน ความรู้ ความบันเทิงต่างๆ ตามที่สื่อมวลชนเสนอ มณฑลสาธารณณะกลายเป็นสถานที่ในการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นต่างๆ ไป ทั้งการเมืองและเรื่องอื่นๆที่น่าสนใจหรือกำลังเป็นที่พูดถึงในสังคม แต่เป็นด้านการให้ความบันเทิงมากกว่าการอภิปรายแสดงความคิดเห็นเมื่อเทคโนโลยีก้าวหน้ามากขึ้น ระบบคอมพิวเตอร์และเครือข่ายโทรคมนาคมทำให้เกิดการสื่อสารไร้พรมแดน (Globalism) เกิดเครื่องมือสื่อสารใหม่ๆ เป็นช่องทางในการเปิดรับข่าวสารมากขึ้น เว็บบอร์ดได้กลายมาเป็นสังคมใหม่แห่งการพบปะสังสรรค์ของผู้คนที่ไม่ว่าจะอยู่แห่งใดในโลกก็สามารถเข้าร่วมพูดคุย แสดงความคิดเห็นและถกเถียงอภิปรายร่วมกันได้ เป็นสังคมที่ไม่มีข้อจำกัดเรื่องพื้นที่และเวลา³⁸

ข้อดีของเว็บบอร์ดในการเป็นมณฑลสาธารณณะ คือเว็บบอร์ดตั้งอยู่บนเครือข่ายอินเทอร์เน็ตซึ่งเป็นช่องทางที่กว้างไกล ไม่มีข้อจำกัดด้านพื้นที่และเวลาทำให้ผู้คนที่ไม่ว่าจะอยู่ที่ใดในโลกหากสามารถเข้าถึงอินเทอร์เน็ตได้ ก็สามารถเข้าร่วมพูดคุยแสดงความคิดเห็นและถกเถียงอภิปรายร่วมกันได้ และเว็บบอร์ดตั้งอยู่บนพื้นที่ไซเบอร์ซึ่งเป็นสภาพแวดล้อมที่จำลองขึ้นปราศจากฐานะ อำนาจและสถานะทางสังคม การสื่อสารผ่านเว็บบอร์ดจึงเป็นไปอย่างเสรีและเสมอภาค ทุกคนสามารถแสดงบทบาทได้อย่างเท่าเทียม³⁹

นอกจากนี้อินเทอร์เน็ตมีคุณลักษณะการสื่อสารแบบแสวงหาข้อมูล (Information Pull) ซึ่งต่างจากสื่ออื่นที่เป็นการผลักดันข้อมูลสู่ประชาชน (Information Push) ผู้ใช้จึงแสวงหาข่าวสารเองได้ตามความสนใจควบคุมข่าวสารที่ต้องการเปิดรับและปฏิเสธข้อมูลที่ไม่สนใจได้ และยังสามารถเรียกหาข้อมูลได้อย่างไม่จำกัดจำนวน ไม่มีขีดจำกัดในการเลือกเปิดรับข่าวสาร

³⁸ ปันฑารีย์ ไชรัมย์. "คุณลักษณะประชาธิปไตยในการสื่อสารผ่านเว็บบอร์ด," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวารสารสนเทศ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547).

³⁹ ปันฑารีย์ ไชรัมย์. "คุณลักษณะประชาธิปไตยในการสื่อสารผ่านเว็บบอร์ด," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวารสารสนเทศ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547).

เว็บบอร์ดจึงเป็นสื่อที่ถูกควบคุมโดยผู้รับสารมากกว่าผู้ส่งสาร เมื่อผู้ใช้มีความสนใจเป็นพิเศษต่อข้อมูลข่าวสารก็สามารถมีปฏิสัมพันธ์เพื่อขอข้อมูลหรือแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมได้ ทำให้ผู้ใช้เว็บบอร์ดเป็นผู้ควบคุมสื่อ ไม่ว่าจะอ่านหรือเสนอข้อมูลเองเว็บบอร์ดจึงเป็นสื่อที่มีความรวดเร็วทำให้สามารถแสดงความคิดเห็นและตั้งประเด็นได้อย่างสะดวกและหลากหลายตามความพอใจ นับเป็นสื่อที่มีการมีส่วนร่วมสูง

ด้วยลักษณะของเทคโนโลยีเช่นนี้จึงทำให้เว็บบอร์ดมีสภาพการสื่อสารที่ Habermas เรียกว่าสถานการณ์การสื่อสารในอุดมคติซึ่งมีลักษณะที่ผู้สื่อสารทุกคนสามารถพูดคุย แสดงความคิดเห็น รวมทั้งวิพากษ์วิจารณ์ความคิดเห็นของผู้อื่นออกมาได้โดยไม่มีข้อบังคับหรือข้อจำกัด ใดมายับยั้ง บุคคลทุกคนมีโอกาสเข้าร่วมสนทนาได้อย่างเท่าเทียม และการสื่อสารมีการกระจายอำนาจให้คนทุกกลุ่มทุกชนชั้นได้แสดงออก

บ.ก ลายจุด กล่าวถึงการแสดงความคิดเห็นผ่านเว็บบอร์ดไว้ว่า การแสดงความคิดเห็นบนเว็บบอร์ด (Webboard) เป็นเวทีที่มีเสน่ห์อย่างยิ่ง เพราะนอกจากคุณจะไม่ต้องเปิดเผยใบหน้า ชื่อเสียง รวมถึงการเผชิญหน้ากับคู่สนทนา ซึ่งอาจจะทำให้การแสดงความคิดเห็นออกมาในอีกรูปแบบหนึ่งแตกต่างไปจากการเสวนาแบบ Offline อย่างเทียบไม่ได้ เพราะหลายคนอาจจะทิ้งความเกรงใจ มารยาทสังคม ละทิ้งวัฒนธรรมการใช้ภาษาต่อสาธารณะ เหมือนกับว่าข้อความเหล่านั้นถูกส่งมาจากเสียงข้างในร่างกายเป็นเสียงจากความคิดที่มีอิสระจากผู้อื่น มีเพียงจริยธรรมภายในของบุคคลนั้นๆ เท่านั้น ที่มีอิทธิพลเหนือการแสดงความคิดเห็นในเว็บบอร์ด และหากผู้หนึ่งได้ละทิ้งจริยธรรมของตนในขณะที่เขียนข้อความในเว็บบอร์ดแล้ว เราจะได้เห็นความกักขฬะของจิตใจคนได้ในโลก cyber แห่งนี้

ด้านมนทกานต์ ตปนียางกูร⁴⁰ ศึกษาบทบาทของเว็บไซต์องค์กรพัฒนาสังคมในการเป็นสื่อประชาสังคม ผลการวิจัยพบว่าการทำหน้าที่เป็นพื้นที่สาธารณะของเว็บบอร์ดในเว็บไซตนั้นยังอยู่ในลักษณะเป็นเพียงพื้นที่สำหรับนำเสนอและเปิดโอกาสให้คนเข้ามาร่วมอภิปรายแสดงความคิดเห็นเท่านั้น แต่ไม่มีการวิพากษ์อย่างมีเหตุมีผลที่จะสามารถหาข้อสรุปได้

เว็บบอร์ด (Webboard) เป็นกิจกรรมหนึ่งบนอินเทอร์เน็ตที่ผลักดันผู้ใช้ให้เข้าสู่ระบบวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมใหม่ ผ่านปฏิสัมพันธ์ในบริบทการสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์ที่เกิดขึ้นได้โดยไม่มีเงื่อนไขเรื่องเวลาและสถานที่รูปแบบการสื่อสารในเว็บบอร์ดนั้น เป็นการสื่อสารจากผู้ส่งหลายคนไปสู่ผู้รับหลายคนโดยไม่จำเป็นต้องออนไลน์ (On Line) พร้อมกัน (Many-to-Many Asynchronous) และเปิดโอกาสให้ผู้ใช้มีปฏิกริยาโต้ตอบ (Interactive) หรือการตอบกลับ (Feedback) สูง โดยผู้ใช้จะฝาก (Post) ข้อมูลข่าวสารไว้ในรูปแบบของข้อความ เสียง ภาพนิ่ง

⁴⁰ มนทกานต์ ตปนียางกูร, "พัฒนาการของสื่อประชาสังคมไทยบนอินเทอร์เน็ต," (วิทยานิพนธ์ปริญญาบัณฑิต สาขาวารสารสนเทศ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ,2545).

หรือภาพเคลื่อนไหว ซึ่งสารเหล่านั้นจะปรากฏอยู่บนหน้าเว็บบอร์ดตลอด ผู้ใช้อื่นๆ จึงสามารถเลือกรับข้อมูลข่าวสารตามประเด็นที่สนใจ และส่งสารแสดงความคิดเห็นต่อได้ตลอดเวลาอย่างไม่จำกัด และสามารถใช้นามแฝง(Anonymous) แทนได้ หากไม่ต้องการเปิดเผยตัวตนที่แท้จริง⁴¹

การสื่อสารและการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารภายใต้บริบทการสื่อสารเช่นนี้ ยังได้สร้างสายสัมพันธ์และมิตรภาพผ่านสื่อในกลุ่มผู้ใช้ จนกลายเป็นชุมชนที่มีลักษณะเฉพาะตนขึ้นมา และกลุ่มผู้ใช้หรือสมาชิกในชุมชนก็จะสร้างบรรทัดฐาน (Norms) และกฎเกณฑ์กติกา (Rules) ของตนขึ้นมาเพื่อใช้ควบคุมจัดการชุมชนเว็บบอร์ดหรือบริบททางสังคมที่เกิดจากการสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์

เจมส์ บีนิเจอร์ (James Beniger, 1987) และสก๊อต เพ็ค (Scott Peck, 1987) ได้ตั้งชื่อชุมชนใหม่นี้ว่า “ชุมชนเทียม” (Pseudo-Community) เป็นการเปลี่ยนรูปแบบความสัมพันธ์แบบอยู่ร่วมกันตามประเพณี ไปสู่ภาคีที่มีกติกาเฉพาะกลุ่ม แต่กลับไร้ตัวตน จากการเห็นหน้าค่าตากัน ไปสู่ความสัมพันธ์ทางอ้อม หรือกลุ่มเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Group) ชุมชนเทียมมีคุณสมบัติเป็นสังคมหนึ่งที่มีความหมายเป็นของตัวเอง แต่เป็นความหมายที่เพิ่งเกิดขึ้น (Emergent) และแตกต่างไปจากความหมายทางสังคมอื่นๆ ที่ปรากฏอยู่ในเชิงกายภาพที่สัมผัสได้ด้วยตา⁴²

ลิลไลเดอร์ และเทย์เลอร์⁴³ เสนอว่า ธรรมชาติของชุมชนที่มีคอมพิวเตอร์เป็นสื่อกลาง (Computer - Mediated Community) หรือสังคมไซเบอร์ (Cyber Society) เป็นการรวมกลุ่มกันของสมาชิกที่อยู่ต่างที่ ไม่มีลักษณะร่วมด้านมณฑลที่ตั้ง (Common Location) แต่มีความสนใจร่วม (Common Interest) ความเป็นเทคโนโลยีที่สะดวกในการสื่อสารได้ตอบระหว่างกัน และมีคนเข้าร่วมกลุ่มได้ไม่จำกัด การสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์จึงเอื้อให้เกิดเวทีทางความคิดที่เปิดโอกาสให้ผู้คนในสังคมได้สนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน จนกลายเป็น “พื้นที่สาธารณะ” (Public Sphere) อีกแห่งหนึ่ง

เว็บบอร์ดหรือกระดานเสวนาใน pantip.com พบว่าผู้คนจำนวนไม่น้อยได้อาศัยช่องทางการสื่อสารรูปแบบใหม่นี้เป็นเวทีสาธารณะในการติดต่อสื่อสาร ผู้ให้บริการเว็บบอร์ด

⁴¹ สุทธนา หรุวิจิตรพงษ์, “ความคิดเห็นของผู้ใช้เว็บบอร์ดของเว็บไซต์พันทิปดอทคอมที่มีต่อความน่าเชื่อถือของข้อมูลข่าวสารในเว็บบอร์ดของเว็บไซต์พันทิปดอทคอม ศึกษากรณีห้องเฉลิมไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ คณะวารสารศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550).

⁴² กาญจนา แก้วเทพ, สื่อสารมวลชน : ทฤษฎีและแนวทางการศึกษา (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศาลาแดง, 2545). หน้า 118.

⁴³ กาญจนา แก้วเทพ, สื่อสารมวลชน : ทฤษฎีและแนวทางการศึกษา (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศาลาแดง, 2545). หน้า 119.

จะรวมกลุ่มกันเพื่อพูดคุย แลกเปลี่ยนทัศนคติ และความคิดเห็นผ่านเว็บบอร์ดในโต๊ะที่ตนเองสนใจแทนที่จะเป็นการรวมกลุ่มกันทางกายภาพดังในอดีตที่เคยเป็นมา ซึ่งภายใต้การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ ก่อให้เกิดผลกระทบทั้งในระดับปัจเจกบุคคลไปจนถึงระดับสังคม

ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเว็บบอร์ดห้องเฉลิมไทย เว็บไซต์พันทิปดอทคอม

เว็บไซต์พันทิปดอทคอม ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 7 ตุลาคม 2539 โดยนายวันฉัตร ผดุงรัตน์ ด้วยแรกเริ่มมีวัตถุประสงค์จะสร้างเป็นนิตยสารออนไลน์เกี่ยวกับเรื่องคอมพิวเตอร์ แต่ผลตอบรับจากผู้เยี่ยมชมกลับชื่นชอบที่จะใช้เว็บบอร์ด หรือกระดานข่าวสาธารณะ (Web board) เพื่อเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในทุกๆ ด้าน ทำให้พันทิปดอทคอมขยายรูปแบบการทำงานเป็นกระดานข่าวที่มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้นตามลำดับผู้ใช้บริการเว็บไซต์พันทิปดอทคอมเฉลี่ยต่อวันประมาณ 90,000 คน แบ่งเป็นส่วนของการซื้อขายสินค้าประมาณ 14,000 คน และที่เหลือเป็นส่วนของการพูดคุยแบบออนไลน์ โดยจำนวนผู้ใช้บริการอยู่ที่ประมาณ 60,000 คนต่อวัน และต่อสัปดาห์จะมีคนเข้ามาสมัครเป็นสมาชิกมากกว่า 400 คน⁴⁴

เว็บไซต์พันทิปดอทคอม⁴⁵ (www.pantip.com) หรือ “พันทิปดอทคอม สุดยอดเว็บบอร์ดไทย เพื่อสังคมออนไลน์คุณภาพ” ถือได้ว่าเป็นเว็บไซต์ที่ให้บริการกระดานข่าวสาธารณะบนอินเทอร์เน็ตที่ได้รับความนิยมมากที่สุด และเป็นเว็บไซต์รุ่นแรก ๆ ของประเทศไทยที่ประสบความสำเร็จ และยังคงดำเนินการมาจนทุกวันนี้ โดยเฉพาะในส่วนของสภากาแฟออนไลน์ (Café) หรือที่รู้จักกันในนาม “พันทิปคาเฟ่” ซึ่งเป็นส่วนที่ได้รับความนิยมจากสมาชิกพันทิปมากที่สุด

การสื่อสารในเว็บบอร์ดเป็นลักษณะการลงข้อความ (Post) หรือตั้งกระทู้ในประเด็นใดประเด็นหนึ่งขึ้นมา และผู้ใช้อื่นๆ ที่สนใจในประเด็นดังกล่าวก็สามารถกด (Click) เข้าไปอ่านรายละเอียดของกระทู้ รวมทั้งแสดงความคิดเห็นได้ด้วยการลงข้อความตอบกลับในกระทู้ ในขณะที่เดียวกันหากผู้ตอบกระทู้ต้องการทราบความคิดเห็นของบุคคลอื่นก็สามารถเปลี่ยนบทบาทมาเป็นผู้ตั้งกระทู้ใหม่ได้เช่นเดียวกัน

⁴⁴ ผกาพรพรรณ หะรังสี, “การกำหนดวาระสารในชุมชนออนไลน์ www.pantip.com กรณีศึกษาโต๊ะเฉลิมไทยและโต๊ะราชดำเนิน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549).

⁴⁵ วิกิพีเดีย, เว็บไซต์พันทิปดอทคอม [ออนไลน์], 17 มกราคม 2552. แหล่งที่มา <http://th.wikipedia.org/wiki/เว็บไซต์พันทิปดอทคอม>

ปัจจุบันเว็บบอร์ดของเว็บไซต์พันทิปดอทคอม หรือ พันทิปคาเฟ่ ถูกจัดสรรออกเป็น “โต๊ะ/กลุ่ม/ห้อง” เพื่อแบ่งกลุ่มสมาชิกตามลักษณะความสนใจโดยแยกเป็นหมวดหมู่ประเภทของ ข้อมูลข่าวสารจำนวน 23 ห้อง และในแต่ละห้องยังถูกแบ่งออกเป็นหัวข้อย่อย ๆ ตามความสนใจของผู้ใช้บริการ ดังนี้

1. ห้องสยามสแควร์ - ความสนใจของวัยรุ่นผู้แสวงหาประสบการณ์ใหม่ๆ ปรึกษาปัญหาความรัก หาเพื่อน พุดคุยเรื่องต่างๆ
2. ห้องเฉลิมไทย - ภาพยนตร์ วิทยุ-โทรทัศน์ สื่อต่างๆ
3. ห้องเฉลิมกรุง - ดนตรี ละครเวที ศิลปะแขนงต่างๆ
4. ห้องจตุจักร - สัตว์เลี้ยง ต้นไม้ ของสะสม งานอดิเรก
5. ห้องกันครัว - อาหารการกิน สูตรลับความอร่อย
6. ห้องชายคา - ที่พักอาศัย เฟอร์นิเจอร์-ตกแต่ง เครื่องใช้ไฟฟ้า
7. ห้องรัชดา - รถยนต์ ประดับยนต์ เครื่องเสียง
8. ห้องมานูญครอง - อุปกรณ์สื่อสาร
9. ห้องสุขุขลาศัย - กีฬาทุกประเภท
10. ห้อง BluePlanet - ท่องเที่ยว ดำน้ำ ตกปลา จักรยานภูเขา
11. ห้องกล้อง - กล้อง การถ่ายภาพ
12. ห้องสวนลุมพินี - สุขภาพกาย สุขภาพจิต
13. ห้องชานเรือน - ครอบครัว แม่และเด็ก
14. ห้องไกลบ้าน - คนไทยในต่างแดน ปรึกษาวิธีการศึกษา/ทำงาน/ท่องเที่ยวในต่างประเทศ
15. ห้องห้องสมุด - หนังสือ วรรณศิลป์ การศึกษา ภาษา ปรัชญา
16. ห้องศาสนา - ศาสนา
17. ห้องหว่ากอ - วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี ภูมิปัญญามนุษย์ เรื่องลึกลับ
18. ห้องสีลม - การตลาด การบริหาร ธุรกิจ
19. ห้องสินธร - หุ่น การเงิน การลงทุน
20. ห้องราชดำเนิน - การเมือง เศรษฐกิจ สังคม
21. ห้องโทรโข่ง - ข้อเท็จจริงในสังคม
22. ห้องไร่สังกัต - ข้อมูลข่าวสารประเภทอื่นๆ นอกเหนือจากลักษณะของข้อมูลข่าวสารของทั้ง 21 ห้อง
23. ห้องรวมมิตร - รวมกระทู้จากทุกกลุ่ม

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาเลือกศึกษาห้องเฉลิมไทย ซึ่งเป็นห้องที่ได้รับความนิยมอย่างสูงจากผู้ใช้อีกทั้งมีปริมาณกระทู้ตั้งและกระทู้ตอบในแต่ละวันเป็นจำนวนมาก ห้องเฉลิมไทยเป็นห้องที่มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับสื่อต่างๆ ภายในห้องยังประกอบไปด้วยห้องสนทนาย่อย ๆ ตามประเภทของเนื้อหา ได้แก่ ภาพยนตร์ วิทยุ-โทรทัศน์ ดารา-นักแสดง การ์ตูน แวดวงโฆษณา หนังสือไทย และยังมี การให้ข้อมูลเกี่ยวกับโปรแกรมหนังสือ แนะนำหนังสือใหม่ และ BoxOffice หรือการลงข่าวประชาสัมพันธ์ ประกาศซื้อขายสินค้า เช่น VCD DVD ภาพยนตร์ เป็นต้น

หากพิจารณาจาก “กระทู้แนะนำ” จะพบว่า ประเภทเนื้อหากระทู้ในเว็บบอร์ดห้องเฉลิมไทยที่ได้รับการโหวตให้เป็นกระทู้แนะนำมากที่สุด คือ เกมและการ์ตูน รองลงมา คือ สื่อวิทยุ-โทรทัศน์ สถาบันพระมหากษัตริย์และราชวงศ์ สื่อสิ่งพิมพ์ ข่าวสารและเหตุการณ์ต่างๆ ภาพยนตร์ ดนตรีและเพลง คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ต และอันดับสุดท้าย คือ ประเภทโฆษณา ศิลปะ วัฒนธรรม บุคคลสาธารณะ ดาราและนักร้อง⁴⁶

ในการคัดเลือกกระทู้แนะนำนั้น ระยะเวลาจะคัดเลือกโดยทีมงานพันทิปเอง เนื่องจากทางทีมงานเห็นว่าเป็นกระทู้ที่น่าสนใจ อยากให้ผู้ใช้ได้เข้ามาอ่าน แต่ในเวลาต่อมาปริมาณของกระทู้ลักษณะนี้เพิ่มมากขึ้น ประกอบกับสมาชิกเองก็ได้เริ่มแนะนำกระทู้ที่น่าสนใจเข้ามา เว็บไซต์พันทิปดอทคอมจึงได้ทำเป็นระบบอัตโนมัติเพื่อให้สมาชิกสามารถคัดเลือกกระทู้ที่น่าสนใจได้ด้วยตัวเองด้วยวิธีการกดโหวตให้คะแนน โดยกระทู้ที่ได้รับคะแนนโหวตมากที่สุด 3 อันดับแรกจะถูกคัดเลือกขึ้นมาเป็น “กระทู้แนะนำโดยสมาชิก” และจะถูกนำเสนออยู่ในตำแหน่งบนสุดของกระทู้ตั้งต่างๆ ไปในหน้าแรกของเว็บบอร์ดแต่ละห้อง

แนวคิดการตรวจสอบและควบคุมสื่อจากสังคม

แนวคิดเรื่องตรวจสอบสื่อจากสังคมมีมานานแล้ว เพราะนอกจากการกำกับดูแลจากภาครัฐ และการใช้จริยธรรมเป็นเครื่องมือในการกำกับดูแลกันเองแล้ว สังคมก็เป็นกลไกหนึ่งที่จะกำกับให้สื่อมวลชนปฏิบัติหน้าที่ด้วยความรับผิดชอบได้ อาจกล่าวได้ว่าการควบคุมสื่อมวลชนโดยสังคมเป็นการที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่อยู่นอกวงการสื่อมวลชนมีปฏิริยาตอบกลับไปยังสื่อมวลชน ซึ่งเป็นผลทั้งในแง่บวกและแง่ลบ

⁴⁶ ผกาพรรณ หารังสี, "การกำหนดวาระสารในชุมชนออนไลน์ www.pantip.com กรณีศึกษาโต๊ะเฉลิมไทยและโต๊ะราชดำเนิน," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549).

การตรวจสอบสื่อ) Media monitoring คือการทำให้สื่ออยู่ในสายตาของสังคมเป็นที่ (ยอมรับกันว่าสื่อมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมและการประกอบสร้าง“ความจริง” ในสังคมประชาธิปไตย ประชาชนคาดหวังให้สื่อทำหน้าที่ด้วยความรับผิดชอบในการสื่อสารความจริง ในรูปของข้อมูล ความรู้ ความคิดที่ก้าวหน้า สมดุล และยุติธรรม

ด้วยภารกิจหน้าที่ของสื่อมวลชนที่มีต่อสังคม ไม่ว่าจะในด้านการให้ข่าวสารความรู้ ความบันเทิง ตลอดจนทัศนคติอันหลากหลายต่อประชาชน ทำให้สื่อมวลชนเป็นสถาบันที่มีบทบาท และอิทธิพลเป็นอย่างสูงต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนในสังคม ตลอดจนมีอิทธิพลต่อการกำหนด ทิศทางของสังคมได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งบทบาทและอิทธิพลของสื่อมวลชนดังกล่าวนี้ อาจก่อให้เกิดผลดีหรือผลเสียต่อสังคมได้ และด้วยความทรงอิทธิพลของสื่อ โดยเฉพาะอิทธิพล ที่ก่อให้เกิดผลเสียหรือเกิดโทษต่อสังคมนี้เอง จึงทำให้เกิดกระบวนการตรวจสอบและควบคุม สื่อมวลชนขึ้น เพื่อควบคุมอิทธิพลของสื่อมวลชน มิให้กระทำการใดๆ อันเป็นพิษเป็นภัยต่อสังคม ส่วนรวม⁴⁷

ในที่ประชุม “Third UNESCO Congress on Ethical, Legal and Societal Challenges of Cyberspace” มีข้อประกาศที่เกี่ยวข้องกับการตรวจสอบสื่อจากสังคม ได้แก่ ประการแรก ตรวจสอบว่าสาธารณชนสามารถที่จะมีอำนาจหน้าที่ในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร เพียงใด ประการที่สอง ตรวจสอบว่าในสังคมข่าวสารได้ยึดถือหลักความยุติธรรมเพียงใด และ ประการที่สาม ในยุคดิจิทัลถือมีการปกป้องศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์เพียงใด

กลไกในการควบคุมอันตรายหรือปัญหาที่เกิดจากอิทธิพลของสื่อมวลชนนั้น มีอยู่ใน ทุกสังคมที่มีระบบสื่อสารมวลชน แต่จะมีความแตกต่างกันในเรื่องของมาตรการที่ใช้ในการควบคุม ตลอดจนรูปแบบและกระบวนการในการควบคุม ทั้งนี้สังคมใดจะมีรูปแบบและกระบวนการ อย่างไรนั้น ก็ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของประเทศนั้นๆ สำหรับ แนวความคิดเรื่องการควบคุมสื่อมวลชนนี้ มีผู้เสนอแนวความคิดไว้หลายแนวความคิดด้วยกัน ซึ่งในที่นี้จะขอสรุปแนวความคิดที่น่าสนใจ ดังนี้

วิลเบอร์ ชแรม (Wilbur Schamm)⁴⁸ กล่าวถึงกลไกสำคัญที่สังคมอาจจะนำมาใช้เพื่อ การสนับสนุนหรือกระตุ้นเตือนสื่อมวลชนให้ปฏิบัติหน้าที่อย่างมีความรับผิดชอบไว้ 3 กลไกด้วยกัน คือ

⁴⁷ ยุทธนา วงศ์วีระโยธิน, “เนื้อหาอคลัมน์วิพากษ์สื่อในมติชนสุดสัปดาห์และสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวารสารสนเทศ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544).

⁴⁸ ลักขมี คงลาภ, “การควบคุมการนำเสนอความรุนแรงในข่าวโทรทัศน์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534).

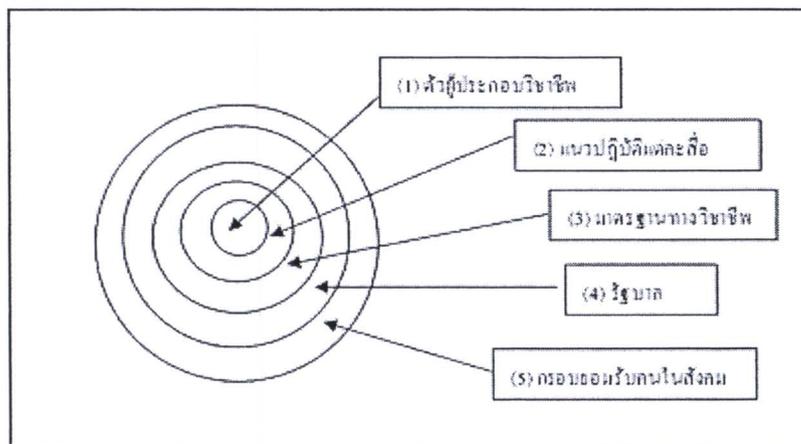
กลไกที่ 1 ได้แก่ รัฐบาล และกฎหมาย กฎระเบียบต่าง ๆ ที่รัฐบาลออกมาเพื่อควบคุมสื่อมวลชน

กลไกที่ 2 ได้แก่ สื่อมวลชน ซึ่งในที่นี้ สื่อมวลชนอาจหมายถึง ผู้ประกอบวิชาชีพสื่อมวลชนสมาคมหรือองค์กรต่างๆ ของสื่อมวลชน

กลไกที่ 3 ได้แก่ สาธารณชน หรือองค์กร สมาคมที่สาธารณชนตั้งขึ้นมา

ทั้งนี้ ลักษณะความสัมพันธ์ของกลไกทั้งสาม จะเป็นไปในลักษณะที่ว่า ยิ่งระบบการสื่อสารมีอิสระ และมีความรับผิดชอบมากเท่าใด ภาระของรัฐที่ต้องดูแลสื่อมวลชนจะยิ่งลดน้อยลงเท่านั้น และหากสื่อมวลชนปราศจากความรับผิดชอบ รัฐบาลจำต้องเข้ามาจัดการควบคุมขอบเขตและบทบาทของสื่อมวลชน ทำให้สื่อมวลชนไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างอิสระ

ส่วนวาร์เรน เค เอจี้ และคณะ⁴⁹ อธิบายถึงลักษณะการควบคุมสื่อมวลชนว่าเปรียบเสมือนวงกลม วง ซึ่งมีจุดศูนย์กลางเดียวกันดังรูป 5

ภาพที่ 1 แบบจำลองลักษณะการควบคุมสื่อมวลชนของวาร์เรน เค เอจี้ และคณะ

จากภาพจะเห็นได้ว่า วงกลมวงนอกสุดแสดงถึงกรอบการยอมรับของคนในสังคม ซึ่งเป็นขอบเขตที่สังคมจะอดทนต่อการกระทำของสื่อมวลชน เมื่อใดก็ตามที่สื่อมวลชนละเมิดกรอบการยอมรับของสังคมนี้ ก็จะทำให้วงกลมที่อยู่ภายในล้มเหลวไปด้วย

นอกจากนี้สุรพงษ์ ไสธนะเสถียร⁵⁰ ได้ให้กำหนดมาตรการควบคุมสื่อมวลชนขึ้นใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะการควบคุมสื่อมวลชนในสังคมไทย โดยมองว่าการควบคุมโดย

⁴⁹ นฤมล วีระวงศ์ชัย, "ความรู้ และความคิดเห็นของนักหนังสือพิมพ์ต่อการกำกับดูแลตนเองในวิชาชีพ ภายใต้สภากาหนดหนังสือพิมพ์แห่งชาติ," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวารสารสนเทศ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547).

⁵⁰ สุรพงษ์ ไสธนะเสถียร, การสื่อสารกับสังคม (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533).

สาธารณะ (Public Control) เป็นการควบคุมที่เกิดจากสาธารณชนที่อยู่ภายนอกวงการค้าสื่อมวลชนนั้นๆ แต่มีปฏิกิริยาตอบสนององการทำงานของสื่อมวลชน ซึ่งสาธารณชนเหล่านั้นเป็นผู้ติดตามสื่อมวลชน ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น 5 แบบ ตามลักษณะผู้รับสารคือ

1. การควบคุมโดยปัจเจกชน คือ การที่ปัจเจกชนมีปฏิกิริยาต่อสื่อเหล่านั้นๆ โดยการย้อนกลับสารไปยังสื่อมวลชน

2. การควบคุมจากประชาชนในฐานะผู้บริโภคที่เปิดรับสารจากสื่อมวลชน คือ การที่ผู้รับสารได้รวมตัวกันโดยมิได้นัดหมาย ในการจดชื่อหรือจดเปิดรับสื่อมวลชนนั้นๆ

3. การควบคุมจากกลุ่มผลประโยชน์ ทั้งนี้เพราะเหตุว่าการรายงานข่าวสารสนเทศหรือรายงานต่างๆ ก่อให้เกิดความรู้สึกต่อประชาชนโดยทำให้เกิดการรวมกลุ่มของประชาชนซึ่งพร้อมใจโดยนัดหมายกัน ในการแสดงปฏิกิริยาตอบโต้สื่อมวลชน

4. การควบคุมจากมติมหาชน แม้ว่าการควบคุมสื่อมวลชนโดยมติมหาชนนั้นไม่ได้หมายถึงการลงประชามติที่เป็นทางการ แต่กระนั้นมหาชนอาจแสดงมติได้อย่างไม่เป็นทางการ เช่น สื่อมวลชนใดที่มียอดการโฆษณาต่ำ ยิ่งแสดงให้เห็นถึงการไม่ได้รับการสนับสนุนจากมหาชนอันอาจส่งผลต่อกิจการดำเนินงานของสื่อมวลชนนั้น

5. ระบบแข่งขันทางธุรกิจ โดยเฉพาะการแข่งขันระหว่างสื่อมวลชนด้วยกันเอง เพื่อแสวงหาการสนับสนุนจากผู้รับสาร ก็เป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญในการที่สื่อมวลชนต้องปรับปรุงและแก้ไขการทำงานของตนอยู่เสมอ เพื่อรักษาและเพิ่มพูนจำนวนผู้รับสารของตน

ปีเตอร์ เอ็มแซนด์แมน และคณะ (Peter M. Sandman)⁵¹ ได้อธิบาย การควบคุมโดยสาธารณชน (Public Control) คือ การที่สาธารณชนไม่ว่าจะเป็นบุคคลหรือกลุ่มบุคคลได้มีปฏิกิริยาตอบกลับ (Feedback) ไปยังสื่อมวลชน ซึ่งปฏิกิริยาตอบกลับนี้จะนำไปใน 2 ลักษณะคือ เพื่อควบคุมเนื้อหาสื่อมวลชน เช่น การงดใช้สื่อ (Consumer Boycotts) การไม่เปิดรับชมรายการนั้นๆ ซึ่งส่งผลทำให้ความนิยมของรายการ (Rating) ลดน้อยลง เป็นต้น ประการที่สอง การมีปฏิกิริยาตอบกลับไปยังสื่อมวลชน ก็เพื่อต้องการเข้าไปมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ โดยผ่านสื่อมวลชนซึ่งอาจกระทำโดยการเขียนจดหมายถึงบรรณาธิการหรือโทรศัพท์เข้าไปร่วมในรายการ เป็นต้น

⁵¹ ลักขมี คงลาภ, "การควบคุมการนำเสนอความรุนแรงในข่าวโทรทัศน์," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาจิตวิทยา คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534).

นอกจากนั้น อรณูช วานิชทวีวัฒน์⁵² กล่าวว่าจากการควบคุมหนังสือพิมพ์โดยมาตรการต่างๆ นักหนังสือพิมพ์เชื่อว่า มาตรการที่จะควบคุมหนังสือพิมพ์ได้ดีที่สุด คือ มาตรการควบคุมโดยสาธารณะซึ่งเป็นการควบคุมจากผู้อ่าน

คำว่า ควบคุมในภาษาไทยนั้นแรงกว่าคำว่า Control ในภาษาอังกฤษ และมีนัยว่ามีทางบังคับ (Sanction) แต่ Regulation ซึ่งแปลตรงว่า จัดระเบียบนั้น ไม่มีอำนาจบังคับมีแต่อิทธิพลหรือคุณค่าทางศีลธรรมก็ได้ ครั้นจะแปลว่า การจัดระเบียบเอาเองของหนังสือพิมพ์ก็เกรงว่าจะไม่เข้าใจถนัดนัก แต่ขอให้เป็นทีที่เข้าใจว่าควบคุมไม่ได้แปลว่าต้องมีอำนาจบังคับ พจนานุกรมของราชบัณฑิตยสถานนิยาม ควบคุม ว่าดูแล กำกับดูแล

วิลาลินี พิพิธกุล⁵³ กล่าวว่าภาพรวมของการตรวจสอบสื่อของภาคประชาชนมีด้วยกัน 3 ลักษณะ คือ

1. เป็นการตรวจสอบตามประเด็น หรือสถานการณ์ดำเนินการโดยองค์กรภาคประชาชน ต่างๆ ที่มีจุดยืนในเรื่องนั้นๆ เช่น องค์กรสตรี องค์กรเด็ก องค์กรสิ่งแวดล้อม องค์กรศาสนา การตรวจสอบในลักษณะนี้มักกระทำแบบเชิงรับ คือ จะมีการเคลื่อนไหว ตรวจสอบเมื่อสื่อได้นำเสนอเนื้อหาที่เข้าข่ายว่าละเมิดในประเด็นต่างๆ ที่อยู่ในความ สนใจของกลุ่มองค์กรเหล่านั้น

2. เป็นการตรวจสอบอย่างประจำและต่อเนื่องโดยกลุ่มองค์กรที่ทำหน้าที่ตรวจสอบสื่อ โดยเฉพาะ เช่น กลุ่มผู้บริโภคสื่อ กลุ่มจับจ้องมองสื่อ ซึ่งมีทั้งในลักษณะของการตรวจ สอบสื่อทั้งหมดหรือทุกประเด็น กับการตรวจสอบแบบเฉพาะประเด็น เช่น เครือข่าย สื่อสตรีซึ่งตรวจสอบเฉพาะประเด็นผู้หญิงที่ถูกนำเสนอผ่านสื่อ เป็นต้น

3. เป็นการตรวจสอบผ่านการให้ความรู้เรื่องสื่อแก่ประชาชนและพัฒนาความสามารถ ของประชาชนในการใช้ประโยชน์จากสื่อ สามารถวิเคราะห์วิพากษ์และผลิตสื่อได้ กลุ่มองค์กรเหล่านี้ได้แก่ กลุ่มสื่อมวลชนศึกษา กลุ่มรู้เท่าทันสื่อ และกลุ่มเรียนรู้สื่อในสถาบัน การศึกษา และชุมชนต่างๆ

การที่เทคโนโลยีได้เข้ามาเป็นปัจจัยสำคัญในการเปลี่ยนแปลงบทบาทและความหมายของสถาบันทางสังคม ช่องทางการสื่อสารผ่านสื่อประเภทต่างๆ ได้สถาปนาความสัมพันธ์แบบใหม่ และได้สร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ของผู้คนและสถาบันต่างๆ ในโลกนี้ให้เชื่อมโยงเข้าหากันเกิด

⁵² อรณูช วานิชทวีวัฒน์, "กระบวนการตรวจสอบกันเองระหว่างหนังสือพิมพ์รายวัน ในช่วงปี พ.ศ.2537 ถึง พ.ศ.2539." (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539).

⁵³ วิลาลินี พิพิธกุล, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่อง กลไกการตรวจสอบสื่อภาคประชาชน (โครงการ "การปฏิรูประบบสื่อ: การสร้างสารสนเทศที่มีคุณภาพและการตรวจสอบโดยสังคม. (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2547).

“Communities of Infonets” นักเศรษฐศาสตร์เรียกสังคมเช่นนี้ว่า “post – modern infoeconomy” การกำหนดความหมายต่างๆในสังคมหลังสมัยใหม่ ถูกสร้างขึ้นด้วยตัวตน (self) ของมนุษย์ยุคใหม่ไม่ใช่ถูกปลูกฝังจากสถาบันทางสังคมต่างๆ ดังแต่ก่อน ความเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ย่อมก่อให้เกิดปัญหาในความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และการใช้ชีวิตทางสังคมร่วมกันของมนุษย์ในชุมชนต่างๆ ทั่วโลก ทำทลายความเข้มแข็งของระบบเศรษฐกิจและวัฒนธรรมท้องถิ่นในแต่ละรัฐชาติอย่างมาก⁵⁴

ลักษณะพิเศษขององค์กรที่ทำหน้าที่ตรวจสอบและควบคุมสื่อมวลชน

องค์กรที่ขึ้นมาทำหน้าที่ให้ความรู้เกี่ยวกับสื่อโดยผ่านกระบวนการวิพากษ์วิจารณ์อย่างตรงไปตรงมา โดยถือหลักการทางวิชาการและผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นเป้าหมายดังกล่าว จะเกิดขึ้นได้ในสังคมที่เป็นประชาธิปไตย และจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีลักษณะพิเศษดังนี้

1. มีความเป็นอิสระจากอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ
2. สามารถประสานความร่วมมือระหว่างนักคิด นักวิชาการ นักวิจัย และนักกิจกรรมทางสังคม โดยมีเสรีภาพทางความคิด เพื่อภารกิจร่วมกัน
3. สามารถเชื่อมโยงเครือข่ายพลังทางสังคมกลุ่มต่างๆ จนเกิดบทบาทในการให้ความรู้เรื่องสื่อและการตรวจสอบสื่อร่วมกัน ด้วยมุมมองและกิจกรรมที่หลากหลาย
4. ต้องมีสื่อประสิทธิภาพสูงอยู่ในมือ สามารถเผยแพร่ความรู้ และเปิดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นผ่านสื่อวิทยุและโทรทัศน์ เป็นศูนย์รวมของการค้นคว้าข้อมูลความรู้ที่เกี่ยวข้อง ผ่านสื่อ Internet โดยสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงกับ websites ของกลุ่มพลังทางสังคมต่างๆ ทั้งภายในสังคมไทย และต่างประเทศ
5. องค์กรนี้ มีลักษณะเป็นองค์กรเครือข่ายที่เกิดจากการประสานพลังทางสังคมระดับต่างๆ ให้ขึ้นมาทำหน้าที่ร่วมกัน จึงต้องสร้างระบบการติดต่อสื่อสารกับกลุ่มเป้าหมายอย่างใกล้ชิดและต่อเนื่อง กลุ่มเป้าหมายในที่นี้หมายถึง

⁵⁴ วรรณนิภา นิยมไทย, "การกำกับตรวจสอบและการกำกับดูแลสื่อด้วยกลไกทางสังคม," (โครงการสื่อมวลชนเพื่อการศึกษาและการเรียนรู้ : 2546), หน้า107.

แนวคิดเรื่องการกำกับดูแล

อินเทอร์เน็ตมีลักษณะพิเศษทางเทคโนโลยีหลายประการที่มีผลกระทบต่อ การกำกับดูแลเนื้อหา⁵⁵ ตัวอย่างเช่น

1. การไหลเวียนของข้อมูลข่าวสารอันข้ามพรมแดนและข้ามอำนาจการควบคุมระดับชาติ
2. การที่อำนาจในการควบคุมการเปิดรับข้อมูลข่าวสารใดๆ อยู่ในมือของผู้ใช้ (มากที่สุด)
3. การที่ผู้จัดทำเนื้อหาไม่จำเป็นต้องอาศัยตัวกลาง (Mediator) ในการนำเสนอเนื้อหาต่อผู้รับในวงกว้าง
4. ลักษณะปฏิสัมพันธ์ (Interactivity) ในการสื่อสาร
5. การเปลี่ยนรูปแบบการสื่อสารมวลชนให้เป็นการสื่อสารจากหนึ่งสู่หลาย (one to many) เป็นหลายสู่หลาย (many to many)

ในอดีตที่ผ่านมาการวางนโยบายสำหรับสื่อ (Media policy) ในประเทศที่มีการปกครองแบบประชาธิปไตยมักมุ่งเน้นที่จะบรรลุถึงความสมดุลในวัตถุประสงค์สำคัญ 2 ประการ คือ

1. การปกป้องเด็กและเยาวชนจากเนื้อหาที่เป็นอันตรายหรือมีความเสี่ยง (Protection of minors from dangerous or harmful content)
2. การรักษาและธำรงไว้ซึ่งเสรีภาพในการแสดงออก (Safeguarding of freedom of expression)

การหาสมดุลยภาพระหว่างสองวัตถุประสงค์ดังกล่าวเป็นเรื่องที่ทำได้ไม่ง่ายนักในทางปฏิบัติ และมักเกิดประเด็นขัดแย้งระหว่างกลุ่มที่เป็นอนุรักษ์นิยมกับกลุ่มเสรีนิยมในประเทศต่างๆ เสมอเกี่ยวกับ “ความพอดี” ของเนื้อหาที่ปรากฏในสื่อ ในกรณีของอินเทอร์เน็ต การวางนโยบายด้านการกำกับดูแลเนื้อหายังต้องคำนึงถึงวัตถุประสงค์อีกประการควบคู่กันไปด้วย นั่นก็คือ การส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาและการแพร่กระจายทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) ในสังคมในวงกว้าง เพราะฉะนั้นการเปิดกว้างทางด้านเนื้อหา กล่าวคือ การปล่อยให้เนื้อหาจากทุกแหล่งในโลกเข้ามาไหลเวียนในเครือข่ายอินเทอร์เน็ตที่เข้าถึงได้ในระดับประเทศจึงเป็น “ภาวะจำยอม” อย่างหนึ่งสำหรับหลายๆ ประเทศ ซึ่งอาจจะมึนโยบายค่อนข้างอนุรักษ์นิยมด้านเนื้อหา

⁵⁵ พิงรอง รามสูต ธรณนันทน์และนิธิตา คณานินันท์, “การกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต,” (รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2547), หน้า 5.

ในสื่อ การปิดกั้นในรูปแบบต่างๆ ซึ่งอาจจะเป็นวิธีที่ปฏิบัติกันมาในสื่อประเภทอื่นๆ ย่อมไม่ใช่แนวทางหากต้องการพัฒนาสังคมเข้าสู่การเป็นสังคมสารสนเทศต่อไป

สถานการณ์การควบคุมปิดกั้นสื่อออนไลน์รุนแรงขึ้นนับตั้งแต่ประเทศไทยประสบปัญหาความไม่สงบ อันเกิดจากความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างบุคคลหลายกลุ่มในปี 2550 รัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 ซึ่งพระราชบัญญัตินี้ เป็นร่างกฎหมายฉบับแรกที่เข้าสู่การพิจารณาของสภานิติบัญญัติแห่งชาติ และผ่านการพิจารณาอย่างรวดเร็วจนกลายเป็นกฎหมายฉบับแรกที่ถูกระบุการใช้ในคณะรัฐมนตรีของ พล.อ.สุรยุทธ์ จุลานนท์ เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2550 ทั้งนี้โดยมีกระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเป็นหน่วยงานหลักในการดูแลการบังคับใช้และประสานความร่วมมือกับอีกหลายหน่วยงาน อาทิ กรมสอบสวนคดีพิเศษ (DSI) และสำนักงานตำรวจแห่งชาติ⁵⁶

กฎหมายดังกล่าวส่งผลกระทบต่อการกำกับดูแลในประเทศไทยให้เข้มงวดมากขึ้น โดยประเภทของการกระทำความผิดที่เกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ตาม พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์นั้นสามารถจำแนกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ ด้วยกัน คือ

1. อาชญากรรมคอมพิวเตอร์ในรูปแบบดั้งเดิม ซึ่งเป็นการกระทำความผิดต่อตัวข้อมูลหรือระบบคอมพิวเตอร์ โดยตรงตามมาตรา 5-13 อาทิ การเจาะระบบ การดักข้อมูล หรือการก่อวินาศกรรมคอมพิวเตอร์ด้วยการเผยแพร่โปรแกรมทำลาย ฯลฯ สัดส่วนตัว พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ จำแนกตามประเภทความผิด

2. ความผิดที่ว่าด้วยตัวเนื้อหาของข้อมูลที่นำเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ที่ประชาชนสามารถเข้าถึง ได้ตามมาตรา 14-16 เช่น การเผยแพร่ภาพลามก การเผยแพร่ข้อมูลที่ขัดต่อความมั่นคง หรือการหมิ่นประมาทด้วยการตัดต่อภาพ เป็นต้น

จากการเก็บสถิติคดีในช่วงเวลา 3 ปีภายหลังจาก พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์มีผลใช้บังคับ หากพิจารณาสัดส่วนของคดีต่างๆ ที่ศาลพิพากษาแล้ว จะพบว่าเป็นคดีที่เป็นความผิดต่อตัวระบบหรือตัวข้อมูลคอมพิวเตอร์ ซึ่งอยู่ในหมวดอาชญากรรมคอมพิวเตอร์แบบดั้งเดิม จำนวน 45 คดี คิดเป็นร้อยละ 24.32 ของคดีทั้งหมด ในขณะที่คดีที่เป็นความผิดที่ว่าด้วยเนื้อหา มีจำนวนถึง 128 คดี คิดเป็นร้อยละ 69.19 ของคดีทั้งหมด นอกนั้นเป็นส่วนที่ข้อมูลไม่ชัดเจนอีก 12 คดี หรือร้อยละ 6.49

⁵⁶ สวัสดิ์ สุขศรี ศิริพล, กุศลศิลป์ ภูภูมิ และ อรพิน ยั่งยืนพัฒนา, รายงานสถานการณ์การควบคุมและปิดกั้นสื่อออนไลน์ด้วยการอ้างกฎหมายและแนวนโยบายแห่งรัฐไทย (โครงการอินเทอร์เน็ตเพื่อกฎหมายประชาชน, 2554), หน้า 6.

ยุคของการกำกับดูแล

1. การกำกับดูแลโดยตรงจากรัฐ

ในยุคแรกของการกำกับดูแลจะเป็นการกำกับดูแลโดยตรงจากรัฐ Ethan zuckerman⁵⁷ ระบุว่ารัฐมีหน้าที่กลั่นกรองเนื้อหาและออกคำสั่งไปยังผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต (Internet Service Provider: ISP)ให้ทำการบล็อกเว็บที่ไม่เหมาะสมที่อยู่ภายใต้การดูแลของผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตรายนั้นๆ

2. การกำกับดูแลผ่านที่อยู่ของเว็บไซต์

ในยุคต่อมาได้มีการพัฒนาระบบที่สามารถบล็อกที่อยู่ของเว็บไซต์จากเกตเวย์ (internet gateway) ได้ทันที โดยที่ภาครัฐไม่จำเป็นต้องออกคำสั่งไปยังผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตเหมือนเมื่อก่อน แต่ค่อนข้างไม่มีความยืดหยุ่นเพราะต้องพยายามทำให้คำสั่งสำคัญที่บล็อกคอนั้นทันสมัยอยู่ตลอดเวลา⁵⁸

3. การกำกับดูแลผ่านตัวกลาง

ในยุคปัจจุบันเป็นการกำกับดูแลที่ตัวกลาง (online service provider: OSP) เนื่องจากในขณะนี้ในยุคของเว็บ 2.0 ที่เปิดโอกาสให้ผู้ใช้สามารถสร้างเนื้อหาที่เว็บไซต์นั้นๆ ได้โดยตรง จึงจำเป็นที่จะต้องเน้นการกำกับดูแลที่ผู้ให้บริการแทน

3.1 การกำกับดูแลทางอ้อมผ่านตัวกลาง (indirect regulation via intermediaries)

การกำกับดูแลทางอ้อมผ่านตัวกลางคือการควบคุมสื่อออนไลน์ผ่านผู้ให้บริการ ซึ่งภาครัฐจะโอนหน้าที่การกำกับดูแลแก่ผู้ให้บริการในการทำหน้าที่กลั่นกรองเนื้อหาต่างๆ แทนผ่านกฎหมาย ซึ่งในประเทศไทยกฎหมายที่นำมาใช้ในการกำกับดูแลการใช้อินเทอร์เน็ตคือ พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550

3.2 การกำกับดูแลตามร่องรอยแห่งตัวตน (Traceability regulation)

Lawrence Lessig⁵⁹ ได้อธิบายความหมายของ การกำกับดูแลตามร่องรอยแห่งตัวตน (Traceability regulation) ไว้ว่าเป็น ข้อกำหนดทางกฎหมายของภาครัฐ

⁵⁷ Ethan Zuckerman, "Intermediary censorship," access controlled: the shaping of power, rights and rule in cyberspace, ronalddeibert, johnpalfrey, rafalrohozinski and jonathanzitrain, editors (London :The MIT Press ,2010).

⁵⁸ John palfrey, four phases of internet regulation (Massachusetts: Harvard Law School, 2010). p 10.

⁵⁹ Lawrence Lessig, code version 2.0(Massachusetts:Cambridge Center, 2006)

ที่บังคับผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตให้สร้างระบบที่สามารถตรวจสอบหลักฐานแสดงตัวตนของผู้ใช้บริการได้ในระดับหนึ่ง

3.3 การเซนเซอร์ตัวเองของตัวกลาง (Intermediary censorship)

Ethan zuckerman⁶⁰ ได้กล่าวถึงการเซนเซอร์ตัวเองของตัวกลาง (Intermediary censorship) ว่าเป็นการที่ผู้ให้บริการปกป้องตัวเองจากกฎหมาย ซึ่งในบางครั้งอาจเป็นการปิดเว็บไซต์ของตนเองชั่วคราวในสถานการณ์ที่สุ่มเสี่ยงหรือไม่มั่นใจ โดยอาจเป็นการไม่อนุญาตให้เข้าใช้บริการหรือสร้างระบบรักษาความปลอดภัยในการเข้าถึงให้มากขึ้นก็ได้ ซึ่ง Ethan ได้ยกตัวอย่างเกี่ยวกับการเซนเซอร์ตัวเองของบริษัทที่กล่าวว่าพวกเขามี 2 ทางเลือกที่จะตัดสินใจ คือยกเลิกระบบแสดงความคิดเห็นในประเทศเกาหลีใต้ หรืออาจจะสร้างระบบระบุตัวตนสำหรับยูทูปในเกาหลีโดยเฉพาะ

⁶⁰Ethan Zuckerman, "Intermediary censorship," *access controlled: the shaping of power, rights and rule in cyberspace*, ronalddeibert, johnpalfrey, rafalrohozinski and jonathanzittrain, editors (London :The MIT Press, 2010), p71.

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความคิดเห็นของผู้ใช้เว็บบอร์ดของเว็บไซต์พันทิปดอทคอมที่มีต่อความน่าเชื่อถือของข้อมูลข่าวสารในเว็บบอร์ดของเว็บไซต์พันทิปดอทคอม : ศึกษากรณีห้องเฉลิมไทย

สุทธนา หรุวิจิตรพงษ์ (2550)

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยที่มุ่งศึกษาความคิดเห็นของผู้ใช้งานเว็บบอร์ดในห้องเฉลิมไทยที่มีต่อความน่าเชื่อถือของข้อมูลข่าวสาร ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้ได้กล่าวว่า เว็บบอร์ด (Webboard) เป็นกิจกรรมหนึ่งบนอินเทอร์เน็ตที่ผลักดันผู้ใช้ให้เข้าสู่ระบบวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมใหม่ ซึ่งการสื่อสารและการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารภายใต้บริบทการสื่อสารเช่นนี้ ยังได้สร้างสายสัมพันธ์และมิตรภาพผ่านสื่อในกลุ่มผู้ใช้ จนกลายเป็นชุมชนที่มีลักษณะเฉพาะตนขึ้นมา และกลุ่มผู้ใช้หรือสมาชิกในชุมชนก็จะสร้างบรรทัดฐาน (Norms) และกฎเกณฑ์กติกา (Rules) ของตนขึ้นมาเพื่อใช้ควบคุมจัดการชุมชนเว็บบอร์ดหรือบริบททางสังคมที่เกิดจากการสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์

คุณลักษณะประชาธิปไตยในการสื่อสารผ่านเว็บบอร์ด ปัทมาธิ์ ไร่รัมย์ (2547)

งานวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวัตถุประสงค์ในการใช้เว็บบอร์ด การรับรู้ความหมายและประสิทธิภาพของเว็บบอร์ด รวมทั้งพฤติกรรมการใช้เว็บบอร์ดของผู้ใช้ โดยพิจารณาตามแนวทางการสื่อสารอย่างเป็นประชาธิปไตย และในการทดสอบสมมติฐาน 3 ประการ พบว่า ประการแรกวัตถุประสงค์การใช้เว็บบอร์ดมีความสัมพันธ์กับการรับรู้ต่อเว็บบอร์ด โดยผู้ที่ใช้เว็บบอร์ดมีการรับรู้ต่อเว็บบอร์ดตามวัตถุประสงค์การใช้ของตน ประการที่สองวัตถุประสงค์การใช้เว็บบอร์ดมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการสื่อสารอย่างเป็นประชาธิปไตย โดยผู้ที่มีวัตถุประสงค์การใช้เว็บบอร์ดเพื่อแสวงหาข้อมูลและเพื่อการสื่อสารมีพฤติกรรมการใช้เว็บบอร์ดในทางบวก ส่วนผู้ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการผ่อนคลายมีพฤติกรรมการใช้เว็บบอร์ดในทางลบ และประการสุดท้าย การรับรู้ต่อเว็บบอร์ดมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการสื่อสารอย่างเป็นประชาธิปไตย โดยหากผู้ใช้รับรู้ต่อเว็บบอร์ดในทางบวกจะมีพฤติกรรมการสื่อสารในทางบวก ส่วนผู้ที่รับรู้ต่อเว็บบอร์ดในทางลบจะมีพฤติกรรมการใช้เว็บบอร์ดในทางลบ

การวิเคราะห์วาทกรรมบนอินเทอร์เน็ต Bulletin Board ของเว็บไซต์พันทิปเพื่อเผยแพร่ธรรม รวิโชติกุล (2544)

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงรูปแบบความหมายของวาทกรรมที่ปรากฏบน Bulletin Board ของเว็บไซต์พันทิปรวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างตัวบท บริบทการสื่อสารผ่านตัวกลางคอมพิวเตอร์และบริบททางสังคม ซึ่งผลการวิจัยพบว่าวาทกรรมที่เกิดขึ้นใน Bulletin Board ของเว็บไซต์พันทิป มีรูปแบบการใช้ภาษาอย่างไม่

เป็นทางการ ในลักษณะการใช้ภาษาพูดมากกว่าภาษาเขียน มีข้อบกพร่องทางการใช้ภาษารวมทั้ง มีการใช้ถ้อยคำรุนแรงหรือหยาบคายในกรณีเกิดความขัดแย้ง นอกจากนี้การแสดงความขัดแย้ง นั้นจะมีรูปแบบไม่คงที่ วาทกรรมที่เกิดขึ้นมักแฝงด้วยอุดมการณ์ทางความคิดเชิงขัดแย้ง ซึ่งมี ส่วนมากจะเป็นเรื่องของอุดมการณ์ทางการเมือง สังคม และศาสนา ที่แฝงไว้ด้วยความเชื่อ ทัศนคติ ค่านิยมและอุดมการณ์ทางความคิดไว้มากโดยบริบทของการสนทนาอัน ได้แก่ ลักษณะ พิเศษของการสื่อสารผ่านตัวกลางคอมพิวเตอร์ สภาพสังคม และบริบทภายนอกซึ่งได้แก่ การ นำเสนอข่าวของสื่อในขณะนั้นจะมีความสัมพันธ์โดยตรงในการสร้างตัวบทที่นำมาเป็นกระทุ้ ในการสนทนาบน Bulletin Board ของเว็บไซต์พันทิพย์

มณฑลสาธารณะของการสื่อสารผ่านสื่อกลางคอมพิวเตอร์:กรณีศึกษา www.pantip.com และ www.sanook.com " รัตนาวลี เกียรตินิยมศักดิ์ (2542)

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงพรรณนาวิเคราะห์ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการศึกษา ถึงลักษณะ หน้าที่ และประโยชน์ที่เกิดขึ้นในมณฑลสาธารณะของการสื่อสารผ่านสื่อกลาง คอมพิวเตอร์นั้นเป็นเวทีเสวนาทางวัฒนธรรม (Cultural Forum) ซึ่งมีประเด็นจำแนกตามลักษณะ ความสนใจของผู้ใช้งาน นอกจากนี้มณฑลสาธารณะยังมีลักษณะเป็นชุมชนเสมือน (Virtual Community) ที่เกิดขึ้นขนานไปกับโลกแห่งความเป็นจริง โดยผู้ใช้งานจะมีส่วนร่วมในลักษณะ ของการปฏิสัมพันธ์กับเครื่องคอมพิวเตอร์ (Machine Interactivity) ในหน้าที่ดังต่อไปนี้ การใช้ ข้อมูลสาธารณะ การสอดส่องดูแลสภาพแวดล้อมการกระตุ้นเร้าและผลักดันเพื่อพัฒนา ผลประโยชน์แห่งชาติ การสร้างสายสัมพันธ์ การให้ความบันเทิงและช่องทางการสื่อสารผ่าน สื่อกลางคอมพิวเตอร์เพื่อประโยชน์และความพึงพอใจของตนเองดังนี้ เพื่อตอบสนองความ ต้องการส่วนตัวเป็นแหล่งข้อมูลเพื่อรับฟังความคิดเห็นจากบุคคลอื่นเพื่อนำไปเป็นประโยชน์ ต่อตัวเอง และใช้เพื่อเป็นตัวกลางในการสร้างสัมพันธ์ต่อบุคคลอื่นด้วย

กรอบแนวคิด

